

Maren Stavland

En komparativ studie av Olavsoffisiet og Karlsoffisiet

Masteroppgave i Lektorprogram i Historie
Veileder: Roman Hankeln
Mai 2019

Maren Stavland

En komparativ studie av Olavsofficiet og Karlsofficiet

Masteroppgave i Lektorprogram i Historie
Veileder: Roman Hankeln
Mai 2019

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Forord

I dagens samfunn får vi alle svar på internettet, hvor det er bare å søke. Dette er noe dagens ungdom er vokst opp med og bruker daglig. Kildekritikk er noe som gjerne blir glemt i denne sammenhengen. Vi tror på det meste vi hører og leser, spesielt om det står i en avis. Vi godtar alt som blir fortalt uten å verifisere opplysningene selv. Denne oppgaven håper jeg kan være et interessant bilde på hvordan en historie kan ha en alternativ sannhet, på bakgrunn av hvorfor teksten er skrevet – altså den historiske konteksten. Det finnes ofte flere sider eller kilder av en sak eller en hendelse og det er viktig å etterprøve opplysningene selv og ikke ta alt man leser på internettet, i aviser eller i bøker for god fisk. I forbindelse med at denne oppgaven skrives som en avslutning på lektorutdanningen i historie vil spesielt dette aspektet ved historieforståelse være relevant.

Jeg ønsker å rette en stor takk til Roman Hankeln som har veiledet meg gjennom hele prosessen. Jeg vil også takke Emilie og Andreas for et fantastisk lesesalmiljø. Vi har vært flinke både til å holde et godt arbeidsmiljø, men også ta de gode pausene sammen.

Tilslutt fortjener venner og familie en stor takk for hjelp til å korrekturlese oppgaven i innspurten.

Innhold

Forkortelser:	4
I. Innledning	7
1. Bibliografi	8
2. Metode, kildeutvalg og kildekritiske betraktninger	10
3. <i>Officium</i> – Strukturen og noen grunnbegreper.	12
II. Historiene til ære for Olav og Karl den store: den historiske bakgrunnen	16
1. Historisk bakgrunn til Karlsofficiet.....	16
2. Karlsofficiet.....	19
3. Historisk bakgrunn til <i>Historia Olavi</i>	21
4. Olavsofficiet	26
III. Officienes tematikk: Hovedkategoriene	29
1. Gud	31
2. Kommunitet.....	32
3. Kongen	34
3.1 Herskerembete.....	35
3.2 Kongen som <i>Ideal</i> kristen/helgen.....	43
IV. Fremstillingsstrategier.....	51
1. Idealisering	51
2. Typologi	52
V. Avsluttende konklusjon	55
Appendix 1 – Innholdet i Karlsofficiet.....	59
Appendix 2 – Innholdet I Olavsofficiet.....	60
Litteraturliste	61

Forkortelser:

1V – 1. Vesper

2V – 2. Vesper

M – Matutin

L – Laudes

A – Antifon

R – Responsorium

H – Hymne

Mi – Invitatoriumsantifon i matutinen

Ab – Antifonen til Benedictus

Am – Antifonen til Magnifikatet

I. Innledning

Olavsofficiet er tidebønnene som ble skrevet til feiringen av Olav den hellige. De ble mest sannsynlig skrevet på 1100-tallet under Nidaros biskopen Øystein Erlendsson (1157-1188). I fordypningsoppgaven min skrev jeg om hvordan Olav Haraldsson ble fremstilt i officiet. Jeg så på temaene som kom frem i tekstene i Olavsofficiet og gjennom det hvordan figuren av St. Olav ble forstått og interpretert. Temaet er historisk relevant, da mange har forsket på kongeideologi i middelalderen, men det er få som har hatt liturgiske sangtekster som hovedfokus. Et av resultatene var at man fikk et helt annet bilde av den historiske figuren Olav Haraldsson enn man gjerne får fra verdslige tekster, slik som sagaene.

I denne oppgaven vil jeg gå noe videre og se på forholdet mellom Olavsofficiet og officiet til Karl den store. Officiene til Karl og Olav omhandler viktige herskere og ble skrevet nesten samtidig, altså rundt 1160-tallet. Samtidig viser de vidt forskjellige fremstillinger av kongeidealet. En grunn til dette kan ligge i den politiske funksjonen til oficiene og deres historiske bakgrunn. Olavsofficiet ble til i en tid da kirken hadde stor innflytelse på maktpolitikken som kulminerte i kroningen av Magnus Erlingsson utført av Erkebiskop Øystein i 1163/64. Karlsofficiet var en del av en storpolitisk maktkamp under keiser Fredrik 1. Barbarossa. Målet til Karlsofficiet var blant annet å underbygge keiserens religiøse legitimasjon.

Mer konkret lyder min problemstilling: Hvordan passer fremstillingen av Olav den hellige i Olavsofficiet og fremstillingen av Karl den store i Karlsofficiet inn i middelalderens kongeideal? Gjenspeiler de to oficiene datidens politiske tendenser? Hvis ja, hvordan?

1. Bibliografi

Olavsofficiet ble gitt ut flere ganger, for første gang i 1912 av Gustav Reiss og den andre i 2000 i doktoravhandlingen til Eyolf Østrem.¹ Begge to var mest opptatt av musikken og filologiske spørsmål. Georg Reiss sin avhandling omhandler i hovedsak sekvensene «Lux illuxit Letabunda» og Postquam calix Babilonis». Musikken og teksten tilhørende disse to berømte messesangene spiller imidlertid ingen rolle i mitt arbeid, da jeg fokuserer på tidebønnene. Reiss kommer kort innom Officiet til Olav på slutten av avhandlingen, men vi får da kun en oversikt over tekstene med musikken og en kort innføring i musikken. Reiss var den første som samlet tekstene til Olavsofficiet i ett verk.² Østrem's studie handler i utgangspunktet om overlevering av og kildene bak Olavsofficiet samt melodiene. Hans transkripsjoner er den mest moderne utgaven av Olavsmusikken.³

I Gjerløw's *Ordo Nidrosiensis Ecclesiae* finner vi en utgave av de eldste norske kildene som viser oss hvordan Olavsofficiet var utformet på 1200-tallet. Her får vi ikke de fullstendige tekstene, men vi får en oversikt over rekkefølge og innhold. Gjerløw skriver også rundt dateringen av Nidaros ordoen, manuskriptene og kildene. Under kildene finner vi også en generell innføring om Olavsliturgien.⁴ Olavsofficiet ble i 2015 spilt inn av Consortium Musicale Oslo under ledelse av Alexander Schweitzer. Innspillingen baserte seg på Roman Hankeln's nytranskripsjon av en av de få fullstendige kilder til Olavsofficiet, et antifonarium fra Uppsala som er datert på staten av 1500-tallet. I den forbindelse ble det gitt ut et CD-hefte med informasjon om Hellige Olav og om Olavsofficiet skrevet av Hankeln i tillegg til en oversettelse av tekstene på norsk og engelsk oversatt av Lars Brusletto Sveen. Oversettelsen ble til i samarbeid med Hankeln. Det er denne norske oversettelsen som ligger til grunn for mitt arbeid.⁵

Antifonene og responsoriene i Olavsofficiet bygger på *Passio et Miracula Beati Olavi*. De to tekstene ble nylig utgitt av Lenka Jiroušková i 2014. I band 2 har Jiroušková samlet ulike versjoner av *Passio* og *Miracula* tekstene, mens hun i band 1 gjør en grundig undersøkelse av

¹ Reiss, 1912; Østrem, 2000.

² Reiss, 1912.

³ Østrem, 2000.

⁴ Gjerløw, 1968. En ordo var en offisiell oversikt over hele gudstjenesteritualet til en kirkelig institusjon, som ble gjennomført i løpet av et kirkeår. Denne ordoen til domkirken og hele erkebispedømmet Nidaros. Ved siden av messefeiringene ble tidebønnene beskrevet med oversikt over hva som skulle leses og/eller synges og hvordan det skulle leses og/eller synges, når prosesjoner skulle gjennomføres, hvilken vei de går og hvilke liturgiske klær klerkene skulle ha på seg. Oversikten beskriver utvalget av salmer, antifoner, responsorier, bønner og lesninger i tidebønnene, ordinarium- og propriumssangene, bønner og lesninger i messen. Hankeln, 2011, 133; Jiroušková, 2014, 16.

⁵ Pedersen, 2015.

verkene, overleveringene og dens tilblivelse.⁶ I mitt arbeid har jeg også brukt den noe eldre utgaven av *Passio og Miracula* til Eiliv Skard, da han har oversatt den til norsk.⁷

Officiet til Olav er et område som er lite studert, spesielt med tanke på hvor mye Olav den hellige ellers er forsket på. Bortsett fra de nevnte utgavene til Reiss og Østrem er det i hovedsak Hankeln som har skrevet om temaet. Utgangspunktet til denne forskningen var imidlertid en artikkel av Gunilla Iversen som kom ut i 2000. Iversen skriver om hvordan geistligheten i middelalderen kan ha gått frem for å gjøre den historiske kongen Olav til en helgen. I tillegg til hvilke andre tekster som kan ligge til grunn for de ulike tekstene i officiet. Her ser hun både på eldre overleveringer av officiet og nyere versjoner.⁸

I artikkelen ‘Texting Techniques in St. Olav’s Augustine-Responsories’ ser Hankeln på tilstedeværelsen av melodier fra Officiet til St. Augustinus av Hippo i responsoriene til Olavsofficiet. Han ser også på om erkebiskop Øystein Erlendsson kan ha hatt noe med arbeidet å gjøre.⁹ I ‘St. Olav’s Augustine-Responsories: Contrafactum Technique and Political Message’ går Hankeln inn på hvordan broken av gamle melodier inni Olavsofficiet kan forstås som et verktøy inn i politisk artikulering i middelalderen. Han ser på forholdet mellom tekst og melodi i responsoriene og hvordan musikken fremhever tekstens innhold, i den grad det er mulig å forske på, da melodiene i utgangspunktet ble skrevet til andre tekster.¹⁰

I artikkelen ‘Eysteinn’s Liturgy and its European Music’ behandler Hankeln bakgrunnen til Olavsofficiet. Han ser på hvor og når det mest sannsynlig har oppstått og dets kjente endring frem til det vi har bevart i dag. Hankeln kommer også inn på innholdet til enkelte av tekstene til Officiet samt en aktualisert undersøkelse av opphavet til melodiene brukt til antifonene og responsoriene.¹¹ Artikkelen er historisk viktig siden den viser til dags dato ukjente melodiovertagelser, ikke bare fra Augustinsofficiet, men også fra St. Victorofficiet. Disse oppdagelsene understreker de tidligere antatte (Gunnar) kontakter mellom Nidaros og Augustiner-klosteret, St. Victor, i Paris.

I artikkelen ‘Music and its significance for the Articulation of History in Twelfth-Century Scandinavian Historiae for sainted Rulers’ bruker Hankeln utdrag fra officiet til St. Olav, St. Knut IV og St. Knut Lavard for å vise hvordan musikkens form og tekstur kan ha vært brukt for å fremheve tekstens budskap.¹² Hos Hankelns artikkel ‘Singing the dream king: Ideal

⁶ Jiroušková, 2014.

⁷ Skard, 1970.

⁸ Iversen, 2000.

⁹ Hankeln, 2007b.

¹⁰ Hankeln, 2009b.

¹¹ Hankeln, 2011

¹² Hankeln, 2016.

monarchy and its articulation in St. Olaf's Historia' blir det gått igjennom en karakterisering av tekstene til Matutinen med ulike temaer og vi får en gjennomgang av intertekstualitet og kontrafaktur i Matutinen. Vi får også dette satt inn i den politiske konteksten til sangene.¹³

I arbeidet med Karlsofficiet er det spesielt et kapittel av McGrades bok,¹⁴ 'Regali Natus de Stirpe: Legends and legacies in music for saint Charlemagne' og boka 'Die Aachener «Vita Karoli magni» des 12.Jahrhunderts' av Helmut Deutz og Ilse Deutz som har vært viktig for mitt arbeid.¹⁵ I Kapitlet til McGrade får vi en oversikt over hendelser som leder opp til kanoniseringen av Karl den store 8. januar 1161. Her får vi også en engelsk oversettelse av antifonene og responsoriene til Karlsofficiet samt en beskrivelse av miraklene som fremkommer i officiet. Boka til Deutz og Deutz har vært sentral rundt mitt arbeid for å forstå innholdet til tekstene i officiet, da den gir veldig detaljerte henvisninger til hvor i Karlsruvitaen de ulike tekstene i officiet bygger på. I tillegg finner vi her en tysk oversettelse som gir en noe mer korrekt oversettelse av Karlsofficiet enn McGrades. Vi får også en tysk oversettelse av hele Karlsruvitaen. Deutz og Deutz gir oss også en gjennomgang av de forholdene som førte frem til at vitaen og officiet til Karl den store ble skrevet.

Petersohns artikkel skriver om helliggjøringen til Karl den store og hvordan Barbarossas deltakelse i dette ikke gikk imot kravene rundt helliggjøringen på denne tiden. Han underbygger sine påstander ved å vise til andre eksempler på helliggjøring av andre helgener både i tiden før og etter translasjonen av Karl den store.¹⁶

2. Metode, kildevalg og kildekritiske betraktninger

«Historisk metode er betegnelsen for den fremgangsmåde, man må anvende for at nå til en videnskabelig erkendelse af fortidens menneskelig.»¹⁷ Metodisk historisk tilnærming handler om å finne kilder som sier noe om fortiden og å tolke disse.¹⁸ I denne oppgaven er komparativ metode brukt i arbeidet med officiene. Sammenligninger av fortidens samfunn gjør det enklere å se fellestrekk og forskjeller og de setter verden i et system.¹⁹ For å gjøre det mulig å sammenligne de to officiene har jeg også brukt representasjonsanalyse. Målet med representasjonsanalyse er «å undersøke kva slike framstillingar kan ha hatt å seie for ulike

¹³ Hankeln, 2018.

¹⁴ McGrade, 1998, 168-236.

¹⁵ Deutz og Deutz, 2002.

¹⁶ Petersohn, 1972.

¹⁷ Kristensen, 2007, 13.

¹⁸ Andresen mf. 2015, 93.

¹⁹ Andersen mf. 2015, 102.

historiske sammenhengar, korleis mennesker har tilskrive mening til verda ved og gjennom ulike framstillingar, og kva slags effektar dei har hatt».²⁰ I denne oppgaven er representasjonsanalyse brukt for å undersøke hvordan Olav og Karl er fremstilt i hvert sitt officium. Dette har jeg gjort utfra kategorier som baserte seg på en første sammenlignende gjennomlesning av tekstene. Jeg vil komme tilbake til disse kategoriene senere.

I arbeidet med kategoriene og representasjonsanalysen har jeg også brukt sekundærlitteratur for å vise til deler av det kongeidealet som gikk igjen i perioden, det vil si på 1100-tallet. Kongeidealet fra middelalderen omhandler mange aspekter og det er selvfølgelig kun noen av disse som er tatt med i oppgaven.

Etter dette arbeidet har jeg brukt komparativ metode for å finne likheter og ulikheter mellom officiene til Karl den store og officiet til St. Olav. I oppgaven blir dette arbeidet fremstilt samlet under del III. Bakgrunnen for denne kategoriseringen er å se på hvordan hovedpersonene i helgenofficiet blir fremstilt. Ut ifra denne kategoriseringen vil jeg etterpå kunne si noe om hvilke likheter og forskjeller jeg har funnet i mitt arbeid med de to tekstene.

Musikk er en veldig stor del av det å studere tidebønnene, da tidebønnene ikke ble lest, men bestod av sang og resitasjon. Ut ifra hvordan melodiene var oppbygd, hvordan tekst og melodi passet sammen eller hvor melodiene var hentet fra kunne ha mye å si for artikuleringen av teksten og viktigheten av dem. Det er derfor vanskelig å utelate en analyse av musikken helt når man skal studere tidebønnene. Musikalske detaljer kommer likevel ikke til å være hovedfokus i min oppgave, men jeg kommer innom flere musikalsk-formale aspekter på grunn av hvor viktig musikken er i denne sammenhengen.

Min største utfordring har vært at mine primærkilder fra denne perioden er skrevet på latin, noe jeg ikke kan lese. Jeg har derfor i stor grad vært avhengig av oversettelser og transkriberingen for å forstå innholdet i tekstene. Det er ikke alltid like lett å få tak i gode oversettelser. Både Deutz og Deutz og McGrade sin oversettelse av Karlsofficiet viste seg å ikke være gode nok. Med hjelp fra min veileder Roman Hankeln har vi derfor oversatt tekstene i Karlsofficiet selv.²¹

Siden Karlsofficiet baserer seg på Karlsvitaen, men i stor grad kun har hentet kortere ord og vendinger har jeg i arbeidet med Karlsofficiet i stor grad brukt Deutz og Deutz son oversettelse av Karlsvitaen. Karlsvitaen ble utarbeidet tidlig på 1170-tallet av Fredrik Barbarossas geistlige

²⁰ Andresen mf. 2015, 110.

²¹ Mer om Deutz og Deutz (2002) og McGrade (1998) under del I.2. – I arbeidet brukte jeg den tyske oversettelsen og så har Hankeln gått over arbeidet mitt opp mot de latinske tekstene og rettet både det jeg har misforstått fra den tyske teksten, men også det som ikke har vært korrekt opp mot den latinske teksten. Det vil fortsatt være rom for nyanseforskjeller.

og var basert på et utvalg av eldre krøniker og legendefortellinger som omhandlet Karl den store. Her får vi en manifestasjon på flere av Karls dyder og mange av hans berømte mirakler.²² Deutz og Deutz viser til hvor i vitaen de ulike passasjene i officiet finnes og jeg har derfor kunne slå opp i vitaen for å finne historien som var utgangspunktet for de ulike tekstene i officiet.

Når det gjelder Olavsofficiet brukes Eyolf Østrem's utgave av Olavsofficiet som representerer sangene i paralleltranskripsjoner av kildene han kjente. Jeg støtter meg i tillegg på sangtekstene og oversettelser i tekstheftet til den første komplette innspillingen av Olavsofficiet *Historia Sancti Olavi*, som ble vitenskapelig forberedt av Roman Hankeln. Den er basert på et av de fullstendige kilder av Olavsofficiet, antifonariet Stockholm, Kongelig Bibliotek A96 som stammer fra Uppsala domkirke, datert 1520-1530.²³ Håndskriftet hadde blitt brukt av Reiss i den første utgaven av Olavsofficiet og er også representert i Østrem's utgave. Tekstversjonene stemmer til tross for kildens sene datering, i sine tekster godt overens med den tidligere tradisjonen.²⁴

3. *Officium* – Strukturen og noen grunnbegreper.

Før vi kan se på officiene til Karl og Olav må vi se på forklaring og oppbygning av liturgien. Det latinske begrepet «*officium*» blir gjerne brukt om den daglige syklusen av bønnetider, også kalt tidebønner.²⁵ Tidebønnene består av de åtte tidene matutin, laudes, prim, ters, sekst, non, vesper og komplet. På viktige festdager ble også vesper kvelden før tatt med i syklusen.²⁶ De ulike tidebønnene er bygd opp av salmer, antifoner, responsorier, lesninger, bønner og iblant en hymne. Her vil vi ikke se på de mindre tidene prim, ters, sekst, non og komplet. Dette siden de i hovedsak brukte de samme sangene som hovedtidene.

All tekst blir i tidebønnene enten sunget eller «resitert». Resitasjon brukes for salmer, lesninger og bønnetekster som er mer omfangsrike.²⁷ Stilistisk har resitasjon en veldig enkel karakter som i hovedsak følger en gjentatt tonehøyde. På viktige strukturelle steder i teksten, alltid på slutten av grammatikalske hoveddeler, kan det være enkle melodiske utbroderinger som har funksjonen å understreke tekstens grammatiske form – og dermed også innholdsmessig struktur.²⁸

²²McGrade, 1998, 198; Deutz og Deutz, 2002.

²³Hankeln, 2015, Cd-hefte fra Pedersen, 2015. Se også Østrem, 2001.

²⁴Hankeln, 2015, Cd-hefte fra Pedersen, 2015.

²⁵Hiley, 1995, 1.

²⁶Hiley, 1995, 16-18.

²⁷Hiley, 1995, 46-58.

²⁸Hiley, 1995, 47; Boynton og Reilly, 2011, 22.

De musikalske hovedsjangene til officiet var antifoner og responsorier. Antifoner er korte, relativt enkle, syllabiske sanger som tekstmessig ikke omfatter mer enn en setning eller et salmevers. Antifonene til *cantica Magnificat* og *Benedictus* kan ha lengre tekster. Antifonene ble sunget to ganger. Første gang før resitasjonen av salmen og så ble de repetert etter salmen.²⁹ Responsorier bestod av en lengre hoveddel, et responsum eller kordel, som hele koret sang og et kortere vers som en solist sang. Etter verset ble sluttdelen av responsum, det såkalte «repetendum» gjentatt av hele koret. Både antifonen og responsoriumet ble intonert av en solist da de ble startet. Det vil si at solisten startet å synge den første frasen, eller noen får ord for å angi tonehøyde til kommuniteten som så tok over resten.³⁰

1. Vesper, 2. Vesper og Laudes har i stor grad samme oppbygning hvor de startet med 5 salmer med tilhørende antifoner.³¹ Etter antifonene ble et kapittel (*Capitulum*) sunget. Et kapittel er en kort bibelsk tekst med generelt innhold.³² Kapitlet ble etterfulgt av tilhørende responsorium, med unntak av Laudes hvor responsoriet var utelatt.³³ Etter responsoriet kom en hymne og et versikel (*Versiculum*, en kort bønn) før *Magnifikatet* med magnifikatantifonen ble sunget under Vespers og *Benediktus* og *Benediktus*antifonen under Laudes.³⁴ *Magnifikatet* er Marias lovsang og er hentet fra Luk 1:46-55, mens *Benediktus* er Sakarjas lovsang og er hentet fra Luk 1:68-79. Vespers og Laudes ble alle avsluttet med en bønn (*Oratio*).³⁵

Tab. 1 – Strukturen av Vesper og Laudes
5 salmer med antifoner
Kapittel
Responsorium (ikke i Laudes)
Magnifikat eller <i>Benediktus</i> med antifon
Oratio

Matutinen er den lengste tidebønnen og startet med Invitatoriumsantifonen med tilhørende salme før en hymne ble sunget.³⁶ Invitatoriumssalmen var alltid salme 94, *Venite exultemus domino / Kom la oss juble for Herren*.³⁷ I officier med høyeste viktighet, slik som både St. Olavs og Karl den stores, bestod matutinen av tre nokturner.³⁸ En nokturn var sammensatt av tre antifoner med tilhørende salmer og tre lesninger med tilhørende responsorier. Etter de tre

²⁹ Hankeln, 2008, ex 10, ex 14; Harper, 1991, 78-79.

³⁰ Hankeln, 2018, 12; Harper, 1991, 82-83.

³¹ Hiley, 1995, 28-29.

³² Iversen, 2000, 407.

³³ Gjerløw, 1968, 372.

³⁴ Gjerløw, 1968, 372.

³⁵ Hiley, 1995, 28-29; Gjerløw, 1968, 372.

³⁶ Harper, 1991, 87.

³⁷ Harper, 1991, 70. Tellingene av vers varierer noe i utgaver av bibelen etter 1500-tallet, slik som i bibelen 2011 snakker vi her om salme 95.

³⁸ Harper, 1991, 87.

antifonene/salmene ble et versikel med sin respons sunget. Før syvende responsorium ble et evangelieutdrag lest sammen med en homilie. Som avslutning på siste nokturn ble hymnen *Te deum* og et versikel sunget.³⁹

Tab.2 – Strukturen av matutinen		
Invitatoriumsantifonen og salme 94 i tillegg til en hymne		
1. Nokturn	2. Nokturn	3. Nokturn
3 antifoner med salmer	3 antifoner med salmer	3 antifoner med salmer
Versikel og respons	Versikel og respons	Versikel og respons
3 lesninger og responsorium	3 lesninger og responsorium	3 lesninger og responsorium
Te Deum		
Versikel og respons		

Både officiet til St. Olav og officiet til Karl den store var skrevet for kommuniteten i domkirkene Nidaros eller Aachen og har derfor en såkalt «sekulær» struktur, i motsetning til den «monastiske» officiumsformen som ble feiret i klostrene.⁴⁰ Østrem nevner at det finnes spor av et monastisk officium til ære for Olav.⁴¹ I Clemens Blume sin utgave av teksten til Karlsofficiet nevnes det at det også til Karl finnes en monastisk versjon som er overlevert i tallrike kilder.⁴² I det foreliggende arbeidet tar jeg kun de sekulære offisiene i betraktning.

For å kunne forstå den spesifikke strukturen til Olavsofficiet må det spesielle begrepet «commune» forklares, et begrep som skiller seg fra begrepet «proprium». Officier som er skrevet til spesifikke helgener til spesifikke dager kalles «propriae», det vil si at de har tekster som synges bare en gang i kirkeåret, til æret for denne helgenen.⁴³ Det finnes også et såkalt «commune»-repertoar for ulike helgentyper som blant annet apostler, martyrer, bekjennere og jomfruer. Et commune-officium kunne brukes flere ganger i løpet av kirkeåret for å feire mindre viktige helgener av samme helgentype eller for å feire helgener som ikke hadde fått et «proprialt»-officium.⁴⁴ Middelalderske liturgiske bøker som breviarier, gradualer, missaler og ordines inneholder vanligvis, ofte på slutten, med slike commune-officier. Denne delen kalles «commune sanctorum» i motsetning til «proprium sanctorum». Det er sistnevnte som utgjør hoveddelen av slike bøker.

³⁹ Gjerløw, 1968, 372; Hiley, 1995, 25-27.

⁴⁰ Hiley, 1995, 25-27. Jeg velger å bruke betegnelsen kommunitet istedenfor «menighet» på grunn av at ordet menighet også omfatter lekfolk, mens lekfolk ikke var en aktiv del av feiringen av det middelalderske officiet.

⁴¹ Østrem, 2001, 24. Se også Iversen 2000, 405.

⁴² Blume og Dreves, 1897, 187-191.

⁴³ Hankeln, 2007a, 19; Hankeln, 2001, 8.

⁴⁴ Gjerløw, 1968, 279-291.

I Gjerløws utgave av *Ordo Nidrosiensis* finnes *sanctorum*-avsnittet mellom s.279 og 291.⁴⁵ Tekstene til disse sangsyklusene baserer seg ofte på salmer eller andre bibelske tekster.⁴⁶ Melodiene har også et tradisjonelt preg og stammer tilbake til karolingisk og ottonsk tid.⁴⁷ Grunnen til at de er såpass lite spesifikke handler om at de skulle treffe flere helgener med samme innhold. Denne bruken av salmetekster i *commune*-sangsyklusene setter helgene som feires med dem veldig tydelig i en politisk kontekst. Noen ganger blir *commune*-materiale også brukt i et *proprial*-officium. Olavsofficiet er et eksempel på denne praksisen. Her ble alle fem salmeantifonene i 1.Vesper, så vel tekst som musikk, hentet fra *commune*, bare navnet «Olavus» ble satt inn.

Bruken av en *commune*-tekst eller en melodi i helgenofficium løfter den spesifikke historien til en helgen til et overordnet nivå. Den fremførende kommuniteten kjente *commune*-melodiene og tekstene utenat og assosierte den med feiringen av forskjellige helgener av samme typus – i Olav sitt tilfelle «en martyr». Fremføringen av en *commune*-sang i et helgenofficium fører dermed til at helgenen blir assosiert i slektskap med de andre helgener av kirkeåret stykket ble sunget for. Helgenen blir vist som et medlem av en praktfull forsamling av Jesus vitner.⁴⁸ Virkningen til slike *commune*-sanger blir å linke figuren og historien St. Olav til helgeners samfunn og med den universelle frelseshistorien.⁴⁹ *Commune*-sanger forbinder forskjellige kontekster med hverandre, de har dermed en «intertekstuell»funksjon.

Et annet fenomen av intertekstuell karakter er kontrafaktor-praksisen. Den finnes i begge officier, men i ulik grad. Begrepet «kontrafaktor» brukes for å betegne en ny-teksting til en allerede bestående melodi. Kontrafaktor var et vanlig fenomen i middelalderen.⁵⁰ Det kunne hentes deler eller fullstendige melodier som man skrev ny tekst til. Med unntak av salmeantifonene fra 1. Vesper er praktisk talt alle sanger i Olavsofficiet kontrafakturer. I Karlofficiet er magnifikatantifonene til 2. vesper, *O dei sacer athleta Karole*, en ny-tekstering av magnifikatantifonen til St. Paulus, *O gloriosum lumen omnium*.⁵¹

⁴⁵ Det starter med *commune*-sets for en apostel (s.279), evangelister (s.281), en martyr (s.282) osv.

⁴⁶ Gjerløw 1968, 282. *Commune unis martyris* i Nidaros *Ordo* er et eksempel. Fra første nokturn har vi blant annet: A. *In lege domini* [fuit voluntas] = Ps 1.2, A. *Predicans* [Praeceptum] er en bearbeidelse av Ps. 2.6, A. *Voce mea*= Ps. 3.5, V *Gloria et honore* = Ps 8.6, R. *Iste sanctus* = Joh 19.8, V. R. *Justis germinabit* =Hos 14:6, V. R. *Gloria et honore* = Ps. 8.6, *Quoriam elevata est* =Ps8.2.

⁴⁷ Hankeln, 2001, 8.

⁴⁸ Hankeln, 2014a, 205.

⁴⁹ Hankeln, 2018, 15; Boynton og Reilly, 2011, 14.

⁵⁰ Hankeln, 2014a, 209.

⁵¹ Se diskusjonen i Hankeln, 2010, 98-105.

II. Historiene til ære for Olav og Karl den store: den historiske bakgrunnen

1. Historisk bakgrunn til Karlsofficiet

Kanoniseringen av Karl den store henger tett sammen med keiser Fredrik 1.'s (kalt Barbarossa) forsøk på å kontrollere sitt imperium i en krisetid i etterkant av investiturstriden. Begrepet «investiturstriden» beskriver en konflikt mellom kongedømme og pavestolen som varte fra Henrik 3.s død i 1056 til slutten av Henrik 5.s regjeringstid i 1125.⁵² Kjernen i konflikten var spørsmålet rundt hvem som hadde den øverste makten i verden, monarkiene eller kirken. Den største uenigheten i konflikten gikk på spørsmålet rundt hvem som skulle ha myndigheten til å utnevne biskoper og abbeder. Spesielt i Tyskland hadde kongedømmet og kirken vært nært sammenflettet siden tiden til Ottonerne. Episkopatet hadde vært den viktigste støtten til kongemakten gjennom et lensforhold som kom til uttrykk i en seremoni hvor biskopen mottok en stav og en ring som tegn på sitt embete.⁵³

I motsetning til de verdslige embetene som gikk i arv, ble man valgt inn i de geistlige embetene. Dette gjorde at keiseren kunne skaffe seg større kontroll over geistlige embeter, og denne kontrollen ville svekkes betydelig om keiseren mistet retten til å utnevne biskoper og abbeder.⁵⁴ Investiturstriden var et resultat av kirkens og papedømmets streben etter å bli mer selvstendig (*libertas ecclesiae*), som stod i forbindelse med de nye geistlige idealer av den såkalte gregorianske reformbevegelsen (etter pave Gregor 7.). Ved å beholde innflytelsen på valgkomiteen kunne kongen selv velge hvem han ville sette i de geistlige embetene. Kongen kunne også velge lekmenn til embetene som ikke hadde noen form for geistlig utdanning. Dette kunne utvikles til en form for kjøp og salg (*simoni*) av de embetene, noe som kirkeledere ikke kunne akseptere.⁵⁵

Konflikten mellom kirke og konge ble mer og mer tilspisset ved Henrik 4.s innsettelse av den kongelige kapellanen Thedald som erkebiskop i Milano i 1075 tippet det over. Pave Gregor 7. Reagerte på Henriks utspill og lyste kongen i ban under fastesynoden 14. februar 1076. Etter dette måtte Henrik gå den kjente kanossagang 28. januar 1077. Under forhandlingene i Canossa spilte ikke investiturspørsmålet så stor rolle, det var derimot et større fokus, fra Gregor sin side, på å få Henrik til å gjennomføre kirkereformen i Tyskland. I 1080 ble det på ny for stor uenighet mellom Henrik og Gregor, og Henrik ble igjen lyst i bann og avsatt, men denne gang gikk

⁵² Sturve 2002, 479.

⁵³ Sturve 2002, 479; Schieffer 2002, 626-628. Blant annet hadde det derfor vært viktig for monarkiet å ha kontroll på det personlige henseende i de geistlige posisjonene.

⁵⁴ Bagge, 2013, 187.

⁵⁵ Sturve, 2002, 479; Bagge, 2013, 184.

Henrik heller til motangrep og fikk pave Clemens 3. innsatt.⁵⁶ Konflikten fortsatte frem til 1122 hvor pavemakten og kongemakten i løpet av konkordatet i Worms kom til et kompromiss. Her ga Henrik 5. avkall på investituren med ring og stav og tillot et fritt kanonisk valg av biskoper, mens paven godkjente keiserens nærvær under valgene i Tyskland.⁵⁷

Døden til pave Hadrian 4. i 1159 førte til en stor splittelse i kardinalkollegiet vedrørende valg av ny pave, en splittelse som skulle vare i 70 år.⁵⁸ Kardinalene var splittet mellom de keiservennlige prelatene og de som hadde støttet Hadrian 4. Dette resultatet i et omstridt valg. Rolando de Bandinelli ble valgt av størsteparten av kardinalene, mens et mindre antall valgte keiserens kandidat *Octaviano de Montecelli*. Oktavian ble viet som pave Victor 4. i Farfa kloster 4. oktober 1159 mens Ronaldo ble viet som pave Alexander 3. 7. september 1159 i Ninfa.⁵⁹

Barbarossa valgte etter dette å innkalle alle biskoper i Europa til et konsil i Pavia for å bestemme hvem som skulle fortsette som pave.⁶⁰ Dette var en tradisjon som hadde røtter langt tilbake i historien, og selv om Fredrik 1. overlot valget til de geistlige i stedet for å ta det selv, var han likevel indirekte den som bestemte.⁶¹ Ved å ta valget om å kalle inn til konsil i spørsmålet om pavevalget, brøt Barbarossa prinsippene som var bestemt under kirkereformen på 1000-tallet. Prinsippene sa at et konsil kun kunne kalles inn av paven og at paven ikke skulle dømmes av noen.⁶² Dette førte til at Alexander 3. nektet å stille opp. Møtet endte som et konsil kun for tyske og italienske prelater og resulterte i at Alexander 3. ble ekskommunisert og Victor ble valgt som pave.⁶³ Alexander 3. nektet nå også å godkjenne valget og valgte i stedet å bannlyse både Fredrik 1. og Victor 4. Alexander 3. hadde fortsatt sterk posisjon i Roma, noe han brukte for å nå ut til lederne i Europa og øke sin posisjon. Ralph av Sarre, kong Henrik 2. av England og kong Ludvig 2. av Frankrike var noen av de som ga sin lojalitet til Alexander 3.⁶⁴

De tidligere pavene Eugenius 3. og Hadrian hadde også vært uenige og gått imot Fredrik 1. og hans utspill, men de hadde likevel jobbet for samarbeid og kompromiss når det var mulig. Dette i motsetning til Alexander 3., som nå skapte avstand mellom Roma og det tysk-romerske-riket.⁶⁵ Alexander 3., eller Roland som han ble kalt da, hadde noen år tidligere, før han ble pave,

⁵⁶ Struve, 2002, 479-480.

⁵⁷ Struve, 2002, 481.

⁵⁸ Deutz og Deutz, 2002, 6-7.

⁵⁹ Pennington, 2002, 116; Schwaiger, 2002, 372; McGrade, 1998, 168-169; Georgi, 1990, 42.

⁶⁰ Pennington, 2002, 116.

⁶¹ McGrade, 1998, 172-173.

⁶² Deutz og Deutz, 2002, 6-7.

⁶³ Pennington, 2002, 116.

⁶⁴ McGrade, 1998, 173-174.

⁶⁵ McGrade, 1998, 169-170.

overlevert et brev til Fredrik 1. hvor hans tolkning av brevet allerede da gjorde han upopulær hos Fredrik 1. og hans tilhengere.⁶⁶

Fredrik Barbarossa mente han stammet fra Karl den store, som hadde erobret store deler av Europa, inkludert Nord-Italia, Lombardia og Roma.⁶⁷ Etter Barbarossas oppfatning kunne ikke paven gi området og kronen i len til ham, ettersom keiseren var den rettmessige arving av området, og ikke paven. Dette var en konstruert kontinuitet av riket da etterfølgerne til Karl den store – det karolingiske dynastiet – ikke egentlig var i slekt med dynastiet til Stauferne. Keiseren så på seg selv som hersker også over kirken, da han ifølge to-sverd teorien hadde både verdslig og geistlig makt.⁶⁸ Dette i motsetning til paven som, etter hans oppfatning, kun hadde geistlig makt. Alexander 3. og Fredrik 1. brukte gamle dokumenter i sine argumentasjoner mot hverandre. Barbarossa baserte seg på historiske dokumenter, mens paven støttet seg på kirkelige dokumenter, som delvis var forfalsket.⁶⁹ Blant dokumentene som paven støttet seg på finner vi det såkalte Konstantinske gavebrev. Dette var et brev som skal ha vært sendt fra keiser Konstantin til Roma rundt 750, hvor Konstantin flyttet vestrikets hovedstad til Konstantinopel og overlot hele vestriket til paven. Dette ga paven en fremhevet verdslig stilling, både som hersker over Roma og som høyeste autoritet i kirken.⁷⁰

For å øke sin maktinnflytelse sendte Barbarossa i 1165 erkebiskopen av Köln, Rainald av Dassel, til Rouen for å få den engelske kong Henrik 2. til å bytte side fra pave Alexander 3. til Paschal 3. som nå hadde tatt over som motpave etter Victor 4.s død i 1164. Dette resulterte i de såkalte Würzburg edene, hvor det tyske episkopatet sverget sin lojalitet til keiseren. Eden ble underskrevet av nesten alle tilstede, både geistlige og verdslige riksfyrster (Reichsfürsten), under *Würzburger Reichstag* i mai 1165. Hertig Henrik Løve var første til å skrive under denne eden og med det lovet han å aldri følge Alexander 3. eller noen av hans etterfølgere. Erkebiskop Konrad av Salzburg var den eneste som nektet.⁷¹ Edene var en klar avgjørelse i favør Paschal 3. og keiser Fredrik 1. Samme året inviterer Barbarossa til riksforsamling, *Hoftag*, i Aachen. Forsamlingen ble holdt på julaften og det er i denne konteksten at keiseren utførte kanonisasjonen av Karl den store.⁷² Her er det viktig å merke seg at kanonisasjonen skjedde som et politisk ledd i riksforsamlingen og ikke bare som en egen adskilt kirkelig hendelse.

⁶⁶ McGrade, 1998, 170-172.

⁶⁷ Bauer, 2010, 374-379.

⁶⁸ se nedenfor, III.3.1.2

⁶⁹ Deutz og Deutz, 2002, 2-5.

⁷⁰ Bagge, 2013, 183.

⁷¹ Spindler, 1981, 347; Georgi, 1990, 123-125.

⁷² Deutz og Deutz, 2002, 18-19.

8. januar 1166 undertegnet Fredrik 1. et kanonisasjonsbrev.⁷³ Brevet forklarte grunnene til Karl den store sin helliggjøring: Karl den store hadde sikret kirkens rettigheter, holdt riket samlet og han beskyttet lovene. Dokumentet sier at keiseren opprettet flere bispedømmer og abbedier, hadde vært gavmild med almisser og at han hadde slåss mot hedenske gjennom forkynnelse og sverd. Under han hadde troen spredt seg. Gjennom dette hadde Karl den store gjort seg fortjent å kalles apostel, bekjenner og martyr, og hadde nå fått æren av å dyrkes liturgisk som en helgen.

I Barbarossas kanonisasjonsdokument står Aachen som et midtpunkt. Byen hadde vært Karl den stores hovedresidens under hans levetid. Byen ble igjen viktig under helliggjøringen av Karl den store samt under kroningen av Barbarossa. Denne særegne stillingen har Aachen fått på grunn av Karls relikvier som var oppbevart i Mariakirken. Tronen til Karl den store hadde i Mariakirken siden 800-tallet. I kanonisasjonsdokumentet finner vi også referanser til liturgiske tekster, fra messen og fra officiet, som feirer Aachener Marienkirche som det jordiske Jerusalem. Dette ga hendelsene her enda større anseelse.⁷⁴

Bakgrunnen til kanoniseringen av Karl den store er blitt diskutert. Kanoniseringen foregikk i en periode hvor de eneste som var forpliktet til motpaven Paschal 3. var Barbarossa og Rainald von Dassel. Noen mener derfor at i stedet for å være en storslått minnefest for parallellene mellom Fredrik 1. og hans forgjenger, ble kanoniseringen nærmest gjennomført i desperasjon. Det var et dristig trekk fra Barbarossas side som skulle tilsikte og gjenopprette ideen om at Fredrik 1.s keiserlige makt kom direkte fra Gud. Den generelle oppfatningen er at handlingen var ment å feire Karl som en hellig keiser og til å etablere han som en kristen keiserlig forgjenger til Fredrik 1. Barbarossa påstår selv i kanonisasjonsdokumentet at hans valg om å gjøre Karl den store til helgen var en forespørsel fra den engelske kongen Henrik, men i ettertid har historikere ment at det var erkebiskop Rainalds ide.⁷⁵

2. Karlsofficiet

Karl den stores officium er på samme måte som *Historia Olavi* en «Historia», som vil si en syklus av sanger og tekster som feires i løpet av tidebønnene på en helgens festdag. Her Karl den stores festdag 28. desember.⁷⁶ Officiet til Karl den store baserer seg i stor grad på den senere Karlsvitaen, men i motsetning til i Olavsofficiet er tekstene ikke skrevet i prosaform, men i verseform. Derfor er tekstene fra Olavsofficiet nesten direkte overført uten forandring fra

⁷³ Se om dokumentet ved Deutz og Deutz, 2002, 19-20, 40-42.

⁷⁴ Deutz og Deutz, 2002, 24-27.

⁷⁵ Latowsky, 2013, 184-186.

⁷⁶ McGrade, 1998, 190.

vitaen, mens det i Karlsofficiet kun er hentet ord og hovedtanker fra Karlsvita for å bygge opp officiet.⁷⁷

Diktere på Barbarossas tid, slik som Rahewin (?-1170/1171) og Archipoeta (1130-1165), hadde i flere av sine dikt satt Barbarossa i relasjon til Karl den store. Rahewin brukte blant annet uttrykk og fraser fra tidligere diktere slik som Sidonius Apollinaris (ca. 430-ca. 480) og Einhards (ca. 770- ca. 840) verk *Vita Karoli Magni* for å videreformidle idealer rundt utseende, livsstil, oppførsel og den religiøse, geistlige utdanningen av Karl. Ved å gjøre sammenligninger mellom Karl den store og Fredrik 1. fikk dikterne fremhevet relasjonen mellom dem. Rahewin går så langt som å si at Fredrik 1. fremstår som en ny Karl den store. Gjennom argumentasjon og panegyrikk, blir det religiøse forbundet med det politiske. Archipoeta skrev en hymne til ære for Fredrik 1., *Salve mundi domine*, hvor han beskriver keiserens viktigste arbeidsoppgaver, nemlig å beskytte kirken og å straffe de ikke-troende. Han beskrev keiseren som herre over hele verden og fyrste over alle fyrster. Gud hadde satt ham til å regjere og skulle gjennom sitt arbeide føre hevners sverd og beskytte sitt folk med skjoldet.⁷⁸ Senere skal vi se at noen av disse ideer, funksjoner og oppgaver også danner et deltema i framstillingen av den ideale herskeren i Karlsofficiet.

Kanoniseringen av Karl den store var med på å utfordre bildet til Alexander 3. som leverer av den suverene pavestaten. Fredrik Barbarossa anså Karl som forløper av sitt herredømme. Officiet som ble skrevet til Karl, *Regali natus de stirpe deoque probatus*, presenterer den karolingiske keiseren som en hellig figur, som er lidenskapelig opptatt av å beskytte troen og å spre Guds budskap og øke antall troende.

I forskningen ble det hevdet at helliggjøringen av Edvard Bekjenneren var et av forbildene for helliggjøringen av Karl den store. Edvard ble helliggjort 7. februar 1161 i Westminster i England av pave Alexander 3. Barbarossa nevner, som tidligere påpekt, også i sitt kanonisasjonsbrev fra 8. januar 1166 at kanonisasjonen av Karl den store ble gjort på oppfordring fra kong Henrik av England. Dette kan bety at det da må ha vært kontakt mellom England og Fredrik 1.⁷⁹

Noe som er interessant å få med seg av helliggjøringsritualet som ble gjennomført i Aachen domkirke, er hvordan Barbarossa med sine egne hender er den som hevner beinene til Karl den store over i den nye sarkofagen. Samtidig blir det presisert at han handlet uten andres

⁷⁷ Deutz og Deutz, 2002

⁷⁸ Deutz og Deutz, 2002, 10-12.

⁷⁹ Deutz og Deuts, 2002, 13-14. Se også Petersohn, 1972, for mer om translasjon og kanoniseringsprosesser i middelalderen og om Barbarossas legitimitet rundt hans posisjon i translasjonen.

medvirkning. Dette er en handling som normalt blir utført av biskoper, men som Deutz og Deutz presiserer, var Barbarossas handling likevel ikke en inngripen i anliggender til de geistlige. Dette siden keiseren ble sett på som «Herrens salvede», keiseren hadde gjennom sin salving en form for geistlig rang.⁸⁰

Det er viktig å ikke legge for mye vekt på pavens samtykke av helliggjørelsen, da dette ikke var noen nødvendighet på denne tiden. Initiativer for å sentralisere samtykke av helliggjørelsen var en prosess som startet i 1140 med mål om at det kun var paven som kunne utføre helliggjøringer. Prosessen startet veldig langsomt og den romerske kurien hadde ikke full kontroll før konsilet i Trento i 1545-63.⁸¹ Samtidig hadde Barbarossa handlet i samtykke med pave Paschalis 3., selv om det ikke var nødvendig og utførte derfor en helt lovlig handling, noe som Deutz og Deutz poengterer flere ganger.⁸² Barbarossas interesse for pavens samtykke handler nok i større grad om å ha samme høyde av godkjennelse som Alexander 3. hadde for sine helgener. Barbarossas valg av pave var noe han var i sin fulle rett til å gjøre.⁸³

3. Historisk bakgrunn til *Historia Olavi*

Hundreåret etter Sigurd Jorsalfars død i 1130 blir i norsk historieskriving gjerne kalt for borgerkrigstiden.⁸⁴ I denne perioden så man på kongemakten som odell, og alle som hadde tilknytning til ætten etter Harald Hårfagre, enten det var ektefødte eller ikke, kunne kreve arverett på tronen. To ting skulle til for å bli konge i Norge på denne tiden. Man måtte vise til at man hadde arverett og man måtte bli kåret til konge på tinget under seremonien «kronungstekja».⁸⁵ Det var derfor vanlig at man hadde flere konger samtidig. Dette resulterte i en lang borgerkrig som startet med uenigheter mellom Magnus Blinde og Harald Gille. Begge ønsket å overta makten etter Sigurd Jorsalfar og begge hadde arveretten på plass.⁸⁶

Sigurd Jorsalfar hadde vært enekonge i slutten av sin regjeringstid og hadde fått stormennene til å sverge på at hans sønn Magnus også skulle være enekonge. Selv om denne eden ikke holdt var det starten på tendensen om å reservere riket for én hersker.⁸⁷ Magnus og Harald Gille ble begge kåret til konge på hvert sitt ting og regjerte delvis sammen i noen år før det ble splid

⁸⁰ Deutz og Deutz, 2002, 14-15. Dette da Barbarossa som salvet av Gude også er en del av de geistlige og skal i den forbindelse ha samme rettigheter som de.

⁸¹ Deutz og Deutz, 2002, 16; Hefferman og Matter, 2001, 78-79.

⁸² Deutz og Deutz, 2002, 16-17.

⁸³ Deutz og Deutz, 2002, 18.

⁸⁴ Gunnes, 1996, 11.

⁸⁵ Helle, 1995, 12.

⁸⁶ Gunnes, 1996, 100.

⁸⁷ Gunnes, 1996, 100.

mellom dem fra 1133-34.⁸⁸ Alle de tre nordiske rikene, Norge, Danmark og Sverige, opplevde på denne tiden kamper om tronen og med de innviklede ekteskapsforbindelsene som fantes mellom landene søkte man støtte på tvers av landegrensene. Dette førte til et komplisert nordisk spill i kampen om tronene.⁸⁹

Samtidig var opprettelsen av Augustinerklostrene i første halvdel av 1100-tallet med på å styrke kontakten mellom den norske kirke og den europeiske kirkereformbevegelsen.⁹⁰ I forbindelse med opprettelsen av Erkebispesete i Nidaros hadde Norge blitt delt i fem fastlandsbispedømmer og to bispedømmer tilknyttet øyer. Bispedømmene skulle ha egen katedral, med et kloster i nær avstand hvor kannikene fulgte Augustinerregelen. Klostrene var en plass for å utføre de daglige bønnene og kannikene var integrert som administratorer og lærere i oppgavene til bispedømmet. De første Augustinerklostrene ble opprettet i Stavanger (St. Olavs kloster), Bergen (Jonskloster) og Trondheim ((H) Elgeseter).⁹¹ Særlig under Nidaroserkebiskop Erlendsson var det et tett samarbeid mellom Augustinerklostrene og bispedømmet. Dette kan også sees i den store mengden St. Augustin melodier som er overtatt i Nidarosliturgien til ære for St. Olav, se nedenfor.⁹²

Allerede på 900-tallet hadde en rekke reformbevegelser startet i klostermiljøene og pavestolen hadde overtatt initiativet. Målet var kirkelig frihet fra verdslig kontroll.⁹³ Reformen hadde utviklet seg på to plan. I tillegg til at kirken arbeidet for og krevde lokal selvråderett, ble den romerske kurien internasjonalt orientert og mer bevisst på sin rolle som kristenhetens ledere. De holdt kontakten med lokalkirkene gjennom utsendinger, noe som gjorde at pavestolen kunne støtte opp om de lokale kirkene i deres kamp mot verdslige herrers innflytelse i kirkelige saker.⁹⁴

En erkebispestol var normalt sentrum i et avgrenset administrasjonsområde eller en provins med flere bispedømmer underlagt seg. Erkebiskopen ble mellomleddet mellom paven og de lokale bispedømmene og var den som kunne godkjenne og vie lydbiskoper i området sitt.⁹⁵ I Europa foregikk, som nevnt, paveskismaet og i forbindelse med den ønsket kurien og pavemakten å løsrive de nordiske landene Sverige og Norge fra erkebispesete i Lund. Erkebispesete i Lund var nært knyttet sammen med erkebispesetet i Hamburg-Bremen og hadde

⁸⁸ Helle, 1995, 13-14.

⁸⁹ Helle, 1995, 13-14.

⁹⁰ Nyberg, 2000, 70-76.

⁹¹ Nyberg, 2000, 98-99.

⁹² Hankeln, 2011, 144.

⁹³ Helle, 1995, 26.

⁹⁴ Gunnes, 1996, 52-53.

⁹⁵ Gunnes, 1996, 55.

derfra sterke forbindelser til Barbarossas side i skismaet.⁹⁶ I et forsøk på å minske keiseren og erkebiskopen av Hamburg-Bremens innflytelse nordover gjorde kurien et forsøk på å knytte Norge og Sverige direkte under Roma.⁹⁷ Dette ble gjort ved at kardinalbiskopen Nicolaus Brekespear i 1152 kom til Norden på instruks fra paven om å oppløse den internordiske kirkeprovinsen slik den var på den tiden med sete i Lund og opprette nye seter i Norge og Sverige. Norges erkebispesete ble lagt til Trondheim og første norske erkebiskop ble den tidligere Stavanger-biskopen Jo Birgersson.⁹⁸ Dette var gjennomførbart i Norge, da en norske kirke hadde nådd et organisatorisk stadium som gjorde et norsk erkesete forsvarlig. Her var man, som nevnt, også kommet i kontakt med den gregorianske reformbevegelsen som gjorde Norges forhold til Roma sterkere.⁹⁹ At forholdene var lag til rette for et erkebispesete i Norge viser også til muligheten for initiativ for erkestolen fra Norges side, selv om kildene på dette ikke viser noen sikre opplysninger på det.¹⁰⁰

I samme tidsperiode som erkebispesetet ble opprettet ble det også utarbeidet et reformverk. Reformverket var et forsøk på å frigjøre den norske kirke fra dens tidligere dype avhengighet av kongedømme og bondesamfunn. Dette gjaldt både organisatorisk, rettslig og økonomisk.¹⁰¹ I dette arbeidet var Kardinal Nicolaus mest sannsynlig en sentral skikkelse. Han fikk langt på vei gjort den norske kirkeorganisasjonen selvstendig sammenlignet med det verdslige samfunnet. Det var bygd opp etter universalkirkelige mønstre og tettere knyttet og underordnet pavestolen. Som en av kuriens dyktigste medlemmer ble Kardinal Nicolaus i 1154 pave under navnet Hadrian 4. Reformverket oppnådde ikke uten videre rettsgyldighet i hele landet, og selv i kong Sverres tid hadde ikke kongemakten gitt slipp på sitt formynderskap over kirken, men det var et dokument som kirken ikke glemte.¹⁰²

Den senere erkebiskopen Øystein Erlendsson startet i kong Inges fehirde, som skattmester. Han var også flere år i Sentral-Europa frem til omkring 1160/1161. Noe av Øysteins tid i Europa ble mest sannsynlig brukt til studier og mulig i Paris. Med bakgrunn i den vanlige reiseveien fra Skandinavia og til Paris, nærmere bestemt St. Denis, er det sannsynlig at han også var innom blant annet Flandern og Aachen (Rheinområdet).¹⁰³ I 1160/1161 mottok Øystein Pallium av Pave Alexander 3. i Anagni før han reiste tilbake til Norge.¹⁰⁴ Erlendsson var altså i Sentral-

⁹⁶ Helle, 1995, 26-28.

⁹⁷ Helle, 1974, 46.

⁹⁸ Helle, 1974, 45; Gunnes, 1996, 50.

⁹⁹ Helle, 1974, 46.

¹⁰⁰ Helle, 1974, 46-47.

¹⁰¹ Helle, 1974, 48, 51.

¹⁰² Helle, 1974, 52.

¹⁰³ Gunnes, 1996, 34-36.

¹⁰⁴ Waßenhoven, 2006, 103.

Europa i den første tiden da paveskismaet brøt ut. Da han kom hjem til Norge rundt slutten av 1161 kom han derfor hjem med inntrykk av hvordan konflikten hadde utartet seg i Europa, med et romersk pavesete som var styrket. Paven frem til 1159 hadde vært den ovenfor nevnte Hadrian 4., som selv om han hadde prøvd å komme overens og samarbeide med Fredrik Barbarossa, også hadde spilt, som kardinal Brekespear, mot keiseren. Det var et statlig politisk balansespill om hvem som kunne best garantere pavestolens og kirkens frihet. Dette politiske spillet var noe av det Øystein hadde med seg hjem igjen til Norge i 1160.¹⁰⁵

Etter kongene Magnus Blinde og Harald Gille ble Norge en stund styrt av Haraldsønnene Sigurd, Inge og Øystein. Denne tiden var forholdsvis fredelig, i hvert fall frem til slutten av 1140-tallet, mens deres rådgivere fortsatt levde.¹⁰⁶ Etter hvert oppstod det uenighet mellom brødrene og i 1157 stod Inge igjen som eneste levende av de tre. Under denne striden blir partigrupperingene fastere enn tidligere og det blir en tydeligere plassering av gruppenes tyngdepunkt i Norge. Inges menn fikk sitt tyngdepunkt på Vestlandet og i Viken.¹⁰⁷ Inges motparti valgte nå å samle seg rundt Håkon Herdebrei, Sigurd Haraldssons tiårige frillesønn.¹⁰⁸ Etter flere kamper mellom Inge og Håkon og deres tilhengere døde Inge i 1161.

Erling Skakke var overhode for Støe-ætten, en gammel lendmannsætt fra Etne i Sunnhordaland og var en av de to fremste lederskikkelsene i kretsen rundt kong Inges hird. Nå fikk Erling samlet de fremste stormennene og fikk de med på å støtte sin egen sønn Magnus. Magnus var dattersønn til Sigurd Jorsalfar og var, om man ser bort fra Sigurd Munns og Øysteins sønner, nærmeste arving til Sigurd. Magnus selv var bare 5 år gammel og det ble derfor Erling Skakke som ble gruppens reelle leder.¹⁰⁹ Magnus var i slekt med St. Olav gjennom sin bestefar Sigurd Jorsalfare som var oldebarnet til Olavs halvbror Harald Sigurdsson Hardråde.¹¹⁰ Magnus ble i første omgang valgt til konge på tinget i Bergen.¹¹¹ Inge startet tidlig arbeidet med å søke støtte og nye samarbeidspartnere og fikk etter kort tid overtaket på Håkon Herdebrei, som døde i slaget ved Sekken i Romsdalen i 1162.¹¹² Dette var et steg på veien for å sikre seg og sin sønn stillingen i Norge. Erling visste motstanderne ville finne et nytt kongsemne å samle seg om og fikk derfor sommeren 1162 Magnus hyllet som konge i Trondheim.

¹⁰⁵ Gunnes, 1996, 82-84.

¹⁰⁶ Helle, 1974, 42-44.

¹⁰⁷ Helle, 1974, 54.

¹⁰⁸ Helle, 1974, 55; Helle, 1995, 32-33.

¹⁰⁹ Helle, 1974, 56, 78.

¹¹⁰ Hoffmann, 1994, 282.

¹¹¹ Helle, 1974, 56, 78.

¹¹² Mykland, 1995, 387-389; Helle, 2009.

Øystein Erlendsson satt nå som landets erkebiskop og hadde nok et ønske om å utvide det gregorianske reformprogrammet i landet og trengte i den forbindelse større grad av støtte fra kongemakten. Fra Erling Skakke sin side var det ønske om større legitimitet rundt sønnens kongemakt og Øystein Erlendsson og Erling Skakke kom derfor til en enighet som hadde stor betydning fremover.¹¹³

En del av denne enigheten var tronfølge-loven som ga føringer på at det videre kun var en mann som skulle ha makten i Norge. Makten skulle også gå i arv, med utgangspunkt i kongens eldste sønn, så lenge riksmøtet fant han skikket. Riksmøtet skulle bestå av alle biskopene, abbeder og hirdleder med hele hirden sammen med erkebiskopen. Hver biskop skulle også ha med seg tolv kloke menn. Møtet skulle foregå hos St. Olavs i Nidaros. Her var det også mulig at det var lagt inn en vetorett i favør erkebiskopen og hans kolleger. Dette ville gjøre at kirken hadde mye å si når det gjaldt hvem som var mest skikket til å bli den neste kongen. Tronfølge-loven ble derimot aldri fulgt, men ble i senere år forbildet for nye lover. Ideen om enekongedømme fikk her sitt gjennombrudd. I avtalen mellom Skakke og Erlendsson ble det også bestemt at kirken kunne øke skattelegging av bøndene og at Magnus skulle salves og krones til konge.¹¹⁴

Ved å få Magnus salvet og kronet i Bergen i 1163 fikk Erling igjennom en veldig tydelig religiøs legitimering av sønnens kongedømme, og samtidig en form for advarsel til alle opprørere, hvor de ville bli lyst i bann av Gud og Paven om de gikk imot Magnus.¹¹⁵ Kroningen av Magnus er det første kroningsritualet som inkluderte en salving som ble utført i Skandinavia.¹¹⁶ I følge Vandvik er eden som var en del av ritualet med sannsynlig redigert av erkebiskop Øystein sammen med den pavelige legaten Stephanus som var til stede.¹¹⁷ Det ble stilt store krav til Magnus. I eden måtte han love å opptre som en rettferdig konge, en *rex iustus*, både ovenfor kirken og alle vergeløse. Her lovet Magnus troskap til Alexander 3. I denne sammenheng skal Magnus følge de forordninger som Nicolaus Brekespear hadde opprettet da han var i Norge og han måtte betale peterspengen.¹¹⁸ Magnus skriver også under på det berømte privilegiebrevet for Nidaroskirken.¹¹⁹ Brevets politikk er analysert til å være skrevet av samme person som skrev *Passio Olavi*.¹²⁰ Når dette brevet er skrevet er det usikkerhet rundt, men trolig

¹¹³ Mykland, 1995, 387-389.

¹¹⁴ Mykland, 1995, 390-391.

¹¹⁵ Vandvik, 1961, 8.

¹¹⁶ Waßenhoven, 2006, 105.

¹¹⁷ Vandvik, 1961, 8.

¹¹⁸ Mykland, 1995, 395.

¹¹⁹ Mykland, 1995, 397.

¹²⁰ Vandvik, 1961, 8-9.

ble det i forbindelse med tiden Magnus ble konfirmert, som 7-åring i 1163.¹²¹ I privilegiebrevet påtar Magnus seg oppgaven som Olav den helliges ridder, og tar det norske riket i len av ham. Han forplikter seg også her til å opptre som *rex iustus* og gir flere innrømmelser til kirken i pakt med 1153-vedtakene.¹²²

4. Olavsofficiet

Under erkebiskop Øysteins tid i bispeembete var det spesielt to viktige prosjekter som ble påbegynt. Det ene var utbyggingen av Nidarosdomen og det andre var den nye oversikten over erkebispesetets liturgiske skikker, også kalt *Ordo Nidrosiensis*.¹²³ Ordoen gjengir imidlertid ikke fullstendige sang- eller lesningstekster, bare de første ordene. Funksjonen er å *organisere* hele gudstjenestelivet. *Ordo Nidrosiensis* ble mest sannsynlig nedskrevet mellom 1205 og 1224, men vi ser at forarbeidet må ha startet allerede i tiden til Øystein, på grunn av at notiser i ordoen henviser til enkelte bestemmelser, blant annet å feire St. Augustinusfesten med en høyere festrang, ble innført av ham.¹²⁴

Fra hans første translasjon 2. august 1031 ble Olav feiret liturgisk som martyr 29. juli (dagen han døde under slaget på Stiklestad) med tidebønner og messen. Hvordan tidebønnene så ut på starten, i 1032, vet vi ikke, men det er sannsynlig at tekstene og melodiene ble hentet fra *commune unius martyris*.¹²⁵ I løpet av andre halvdel av 1100-tallet ble det trolig innført et nytt officium for feiringen av Olavs tidebønner. Dens moderne tittel er *Historia Olavi*. Den eldste overleverte listen over bestanddelene av *Historia Olavi* og messeliturgien er nedskrevet i *Ordo Nidrosiensis*.¹²⁶ Hvilke avsnitt som ble lest som lesninger på 1100-tallet vet vi ikke, da Nidaros Ordo kun gir en bemerkning om at det skal leses fra *Passio/Miracula sancti Olavi* (om denne teksten se nedenfor), eller bruke lesninger fra *cummune* for én martyr.¹²⁷

Bregrepet *Historia* blir brukt på officiediktningen fra 800-tallet til 1500-tallet. «Historiae» ble en del av de største genuine middelalderske sjangrene innenfor latinsk liturgisk sang og liturgisk diktning.¹²⁸ Middelalderske historiaer følger den tradisjonelle (karolingiske) strukturen til tidebønnene, men forteller ofte historien til helgenen de kommemorerer.¹²⁹

¹²¹ Vandvik, 1961, 10.

¹²² Mykland, 2011, 133.

¹²³ Hankeln, 2011, 133; Jirousková, 2014, 16.

¹²⁴ Gjerløw, 1968, 29-31; Hankeln, 2011, 134-136.

¹²⁵ Østrem, 2001, 28-29; Iversen, 2000, 405-406.

¹²⁶ Hankeln, 2011, 140; Gjerløw, 1968, 372-373.

¹²⁷ Gjerløw, 1968, 372-373.

¹²⁸ Knape, 1984, 304.

¹²⁹ Hankeln, 2014a, 198. Se også Hiley, 1995, 16.

Historiaen består av ovenfor nevnte tidebønnene for en høytidelig festdag: 1. vesper, som ble feiret kvelden før hovedfesten, matutinen, laudes, de mindre tidene prim, ters, sekts og non og 2. vesper. Totalt inneholder repertoaret til *Historia Olavi* 28 antifoner, 19 salmer, 3 kapitler, 11 responsorier, 4 hymner, 7 versikler, 3 orationes, 9 lesninger samt holmlie *Te deum*.¹³⁰ I tillegg kommer innholdet i de mindre tidene, som vi ikke vil gå nærmere inn på i denne sammenheng.¹³¹

Bortsett fra noen svært sene fullstendige dokumenter fra 1500-tallet som i dag finnes i Sverige, er Olavsofficiet i hovedsak overlevert i fragmenter. Størsteparten av fragmentene vi har av Olavsofficiet ble funnet i Kammararkivet i Sverige (dagens Riksarkiv i Stockholm) i den svenske administrasjonen fra 1500- og 1600-tallet. Her hadde de vært brukt som omslag for skatteregninger til den svenske kongelige skatteadministrasjonen på 1600-tallet. Vi har adskillig færre kilder fra Norge fra 1270-tallet og senere.¹³²

De fleste sangtekstene i *Historia Olavi* er i hovedsak hentet, nesten uten forandring, fra *Passio et Miracula sancti Olavi*.¹³³ *Passio et Miracula Olavi*, nyutgitt i 2014 av Jirousková, er to forskjellige tekster med forskjellig bakgrunn og historie.¹³⁴ *Passio Olavi* forteller om Olavs liv og død og ble trolig skrevet i tiden til erkebiskop Øystein.¹³⁵ *Miracula Sancti Olavi* er en samling av mirakelberetninger som beskriver de mirakler som oppstod gjennom ham etter hans død.¹³⁶ Denne samlingen kan ha startet tidlig etter Olavs kanonisering og ble ført videre til erkebiskop Øysteins tid. En av mirakelberetningene (Nr. 37) ble faktisk skrevet av erkebiskop Øystein selv.¹³⁷ Man må bemerke seg at mens *Passio Olavi* ble brukt for sangtekstene til Olavsmatutinen, ble *Miracula Olavi* brukt for sangtekstene til Olavs Laudes.

De fleste melodiene til *Historia Olavi* var hentet fra andre tidligere helgenofficier. Noen var hentet fra officiet til St. Victor, noen få fra officiene til ære for Vincentius og Dionysius, mens brorparten var hentet fra officiet til ære for kirkefaren St. Augustinus.¹³⁸

¹³⁰ Informasjonen i Nidaros Ordo lyder: «[h]omelia super evangelium *Jussit ihesis discipulos suos legatur*»

¹³¹ Se for dette Gjerløw, 1968, 372-373.

¹³² Østrem, 2001, 17-26. For en oversikt over flere av kildene se: Østrem, 2002, 239-262. For en oversikt og bilde av noen av de norske kildene se: Gjerløw, 1979, 262-263 og plate 55-59 og plate 39-40.

¹³³ Jirousková, 2014, band 2.

¹³⁴ Jirousková, 2014, 648-649. – I denne oppgaven er den norske oversettelsen til Skard (1970) brukt.

¹³⁵ Iversen, 2000, 411; Lundkvist, 1997, 161-162; Jirousková, 2014, band 1, 649.

¹³⁶ Skard, 1970.

¹³⁷ Iversen, 2000, 411; Lundkvist, 1997, 161-162; Jirousková, 2014, band 1, 649; Skard, 1970, 64-66.

¹³⁸ Se Hankeln, 2011, 152-153 for den siste aktuelle oversikten over hvor melodiene til Olavsofficiet er hentet fra.

Officiene til Vincentius of Dionysius går historisk tilbake til 800- og 900-tallet.¹³⁹ Victor-officiet finner imidlertid *ikke* i de tidligste karolingiske og ottoniske kilder som er representert i Hesberts oversikt. Den er kjent fra andre kilder som dateres mellom 1200- og 1300-tallet.¹⁴⁰ At St. Victor-melodier siteres i Olavsofficiet tyder imidlertid på at Victor-officiet eksisterte senest på midten av 1100-tallet. Hankeln, støttet på Walter Berschins undersøkelser, kommer frem til at Augustinus-officiet må dateres til starten av 1100-tallet, i hvert fall før 1162. Dette på grunn av at deler av dette officiet er nevnt i forbindelse med St. Monicas translasjon i 1162.¹⁴¹

Utvalget av kilde-officiene til *Historia Olavi*, syklusene til ære av Dionysius, Victor, Vincentius og, som oftest, Augustinus, peker på en berøring fra Nidaros med en Augustiner-institusjon som dyrket disse helgenene. Som første kandidat kommer Augustinerklosteret av St. Victor i Paris i betraktning. Fassler sin oversikt over alterer i St. Victor klosteret i Paris kan brukes som grunnlag for å underbygge at det er herfra Øystein har fått kjennskap til melodiene. St. Victor og St. Augustin var begge helgene for hovedalteret i St. Victor. St. Dionysius, den kjente skytsengelen til benediktterrabbediet St. Denis nord for Paris, ble feiret ved St. Victors 2. alter. Alle disse tre helgenene blir feiret med rangen *Duplex* eller *Duplex med oktav* i St. Victor-kalendariet. Her finner vi også St. Vincentius som helgen for hovedalteret i St. Victorkrypten. Vi ser her at alle helgener det er hentet melodier fra i *Historia Olavi* er samlet i St. Victor. Det er mest plausibelt å anta at materialet kom til Norge da erkebiskop Øystein var på besøk i Paris.¹⁴²

Det er viktig å legge merke til at hverken Augustinus, Dionysius eller Vincentius har høy festrang i Nidaros-Ordo og bare noen få propriumsanger.¹⁴³ St. Victor som det også ble hentet flere melodier fra, blir ikke feiret som helgen i Nidaros i det hele tatt.¹⁴⁴ Dette understreker den spesielle statusen av Olavsmelodiene importert fra sør.

¹³⁹ Hesbert, Rene-Jean, *Corpus antiphonarium officii*, 6 Bde, Roma 1963, 1965, 1968, 1970, 1975, 1979 (Rerum ecclesiasticarum documenta: Ser. Maior; 7-12. - Officiene finnes blant de eldste representative kilder i Hesberts *Corpus Antiphonarium Officii*

¹⁴⁰ Bibliothèque nationale de France. Département des manuscrits. Notice de Catalogi, Fonds Latin 14816, 1300-tallet:

<https://gallica.bnf.fr/services/engine/search/sru?operation=searchRetrieve&version=1.2&query=%28gallica%20all%20%22latin%2014816%22%29%20and%20dc.type%20all%20%22manuscrit%22&lang=fr&suggest=0>

¹⁴¹ Hankeln, 2011, 136-137.

¹⁴² Fassler, 1993, 254-255; Hankeln, 2011, 146-148.

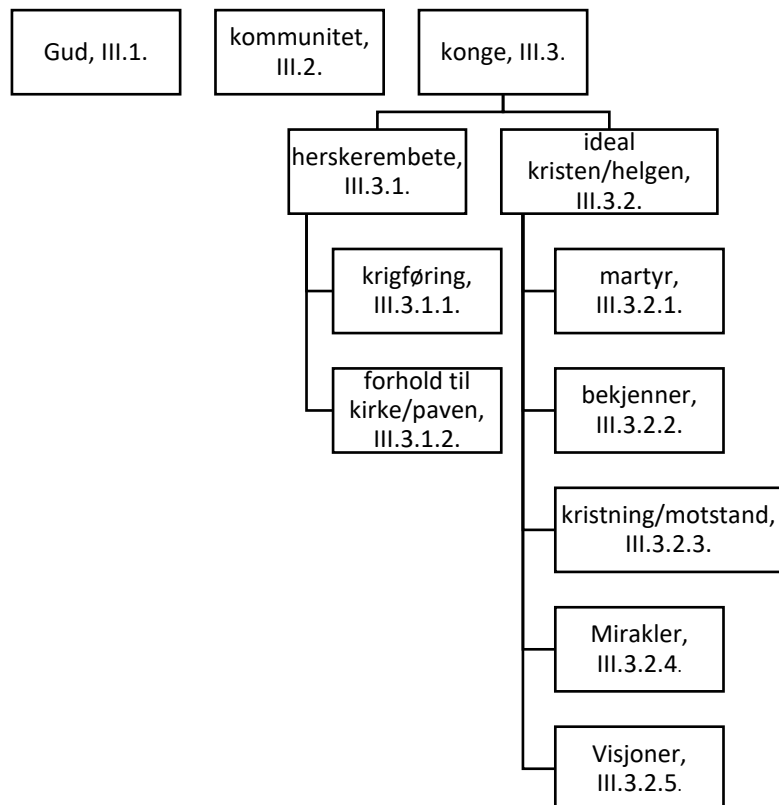
¹⁴³ St. Augustinus som er helgenen det ble hentet flest melodier ifra, etter Commune blir i Nidaros ordo i hovedsak kun feiret med tekster fra commune for en biskop som også er en konfessor (Gjerløw, 1968, 387)

¹⁴⁴ Gjerløw, 1968, 548-551.

III. Officienes tematikk: Hovedkategoriene

I det følgende skal jeg sammenligne innholdet og fremstillingsmåten i sangtekstene av de to herskerne i sangtekstene til deres officier. I arbeidet med å se på fremstillingen av St. Olav og Karl den store i offisiene viste det seg at de har noen motiver og karaktertrekk til felles, samtidig som det finnes vesentlige forskjeller. For å systematisere diskusjonen og for å kunne sammenligne fremstillingen av de to kongene i deres tilhørende officier ble en rekke tematiske kategorier innført. Dette for å kunne se på hvordan noen temaer fremkommer med større eller mindre aksentuering, og for å se om noen av temaene ikke fremkommer i det hele tatt. Gjennom en slik metodisk fremgangsmåte er det mulig å få en *systematisk* oversikt over likheter og forskjeller mellom offisiene. Gjennom denne kategoriseringen og fremstillingen i offisiene vil vi også få en pekepinn på hvordan Olav den hellige og Karl den store ble brukt politisk iden tiden offisiene ble skrevet. Valget av temaer er i hovedsak tatt gjennom arbeidsoppgavene til konger og helgener, og deres forhold til Gud og samfunnet.

De følgende hovedkategoriene er brukt: *Gud* (1), *kommunitet* (2) og *konge* (3). Disse begrepene danner et overordnet kategorisk perspektiv som fokuserer på de kongelige figurene som nevnes i offisiens tekster. De tre hovedkategoriene er delt opp i flere underkategorier. Organigrammet nedenfor visualiserer inndelingen:

Kategorien *Gud* (1) beskriver tre perspektiver og relasjoner. For det første er forholdet mellom Gud og kongen. Det andre perspektivet er Guds rolle i historien slik den fremstilles i sangtekstene. Til slutt Guds posisjonering og fremstilling i offisiene under perspektivet av forholdet mellom Gud og kommuniteten – som feirer officiet i «Guds ansikt». Kategorien *kommunitet* (2) berører kannikene og de geistlige, samt gutter av lavere rang som feiret officiet. Disse nevnes iblant i sangtekstene som «vi», og snakker til helgenene og/eller Gud. Under dette perspektivet registreres hvordan kommuniteten som feirer officiet blir fremstilt i officiet selv og deres forhold til helgenene. Kategorien *konge* (3) fokuserer på fremstillingen av de to helgener som konger. Denne kategorien er delt inn i to underkategorier, «herskerembete» (3.1) og «ideal kristen/helgen» (3.2). Begge underkategoriene er igjen delt opp i flere andre kategorier som diskuteres i det følgende.

Under kategorien «herskerembete» (3.1) beskrives fremstillingen og/eller diskusjonen av herskerens oppgaver og funksjoner. Hvis man betrakter det middelalderske kongeembetet fra et realistisk perspektiv må man regne med noen underkategorier som gjerne var de vanlige oppgavene til en konge. Disse vil være: krigføring, lovgivning, hans plikt til å være aktiv som dommer, og som politisk leder. Også hans politisk-religiøse forhold til paven og kirken må tas i betraktning. Det viser seg imidlertid at ingen av offisiene er interessert i en diskusjon om et realistisk kongeembete. Fremstillingen av herskerne som dommer, lovgiver og politisk leder mangler nesten fullstendig. De neste kategoriene er «krigføring» (3.1.1) og «forhold til paven/kirken» (3.1.2). I den kristne konteksten av officiet er aspektet «krigføring» en vesentlig indikator på hvordan forfatterne oppfattet posisjoneringen til kongen, «krigføring» omfatter voldsbruk. Dette er et vanskelig tema med tanke på det prinsipielle kristne forbud mot å bruke vold.

Kategorien «ideal kristen/helgen» (3.2) beskriver hvordan kongene Olav og Karl blir fremstilt som perfekte kristne forbilder for sine undersåtter, både i deres levetid og etter deres død. I denne sammenheng tar vi i betraktning underkategoriene «martyr» (3.2.1), «bekjenner» (3.2.2), «kristning/motstand» (3.2.3), «visjoner» (3.2.4) og «mirakler» (3.2.5).

Underkategoriene viser til utfall eller konsekvenser av kongens kristne gjerning.

Misjonsverket kan forstås i konteksten til officiet som Guds gjerninger gjennom St. Olav og Karl den store på jorda. Samtidig peker de på den ytterste konsekvensen av kristelig holdning hos St. Olav – martyriet (3.2.1). Her ser vi allerede en vesentlig forskjell mellom de to kongene. Karl den store døde fredelig og ble derfor ikke feiret som martyr, men som «bekjenner» (3.2.2).

1. Gud

Forholdet mellom kongen og Gud er sentralt i både Olavs og Karls officium. Gjennom begge officiene får vi fremstilt kongene som Guds venner og verktøy på jorden, noe som var i tråd med det tidligere nevnte herskeridealet. Det var også Gud som valgte å ta de til seg og hente de opp til himmelen.

På starten av matutinen har invitoriumsantifonen en sentral stilling i officiet. På startet av matutinen fokuserer disse antifonene tradisjonelt på rollen til Gud ovenfor helgenen og kommuniteten. Både i Olavsofficiet og i Karlsofficiet er Gud tema i invitoriumsantifonen og de legger vekt på at det er *gjennom* Gud at Karl den store og Olav den hellige utførte sitt arbeid. Vi ser i Olavsofficiets invitoriumsantifon, at gjennom Gud grunnla han sin by i de nordlige områdene:

A. Magnus dominus et laudabilis valde, qui regis Olavi industria in lateribus aquilonis fundavit ciuitatem suam.

A. Stor er Herren og høylovet, som gjennom kong Olavs virke i de nordlige områdene grunnla sin by. (Pedersen, 2015, Mi)

Her kan det diskuteres om det ble henvist til Norge eller til Nidaros erkebispedømme. I *Passio Olavi* kan vi derimot lese at det i denne sammenheng vil være landet det snakkes om.¹⁴⁵ Antifonen *Magnus dominus* må leses i sammenheng med salme 94 som følger den. I salmen snakket folket i Israel: «Kom, la oss knele og kaste oss ned, / bøye kne for Herren, vår skaper! / For han er vår Gud, / vi er folket han gjeter, / flokken i hans hånd. / Ville dere bare høre hans røst i dag!»¹⁴⁶ Olavsantifonen, som synges før og etter salmen, assosierer historien til folket i Israel med historien til det norske folket. Det norske folk vises dermed som en *antitypus* av folket Israel (*typus*). Gjennom Olavs arbeid har Norge blitt en del av Guds frelseshistorie.¹⁴⁷ I denne konteksten finnes imidlertid også en annen forbindelse: Hankeln viser blant annet til koblingen fra St. Augustinus invitoriumsantifon til St. Olavs:

Augustinus, Mi. **Magnus dominus et laudabilis valde, et sapientie eius non est numerus**, qui de tenebris gentium lumen ecclesiae suae vocavit Augustinum.¹⁴⁸

A. Stor er Herren, og høylovet, og hans visdom er uten mål, han som fra det hedenskes mørke kalte frem Augustinus, hans kirkes lys.

Olav, Mi: **Magnus dominus et laudabilis valde, qui** regis Olavi industria in lateribus aquilonis fundavit ciuitatem suam.

A. Stor er Herren og høylovet, som gjennom kong Olavs virke i de nordlige områdene grunnla sin by. (Pedersen, 2015, Mi)

¹⁴⁵ Skard, 1970, 15-16.

¹⁴⁶ Hankeln, 2018, 15 og Sal 95, 6-7.

¹⁴⁷ Hankeln, 2018, 15.

¹⁴⁸ Sitater er sitert hos Hankeln, 2018, 15.

St. Augustinus av Hippo ble etter hans konvertering til kristendommen forvandlet til en utrettelig forkynner og ble et troslys fra hedningene til hedningene. På samme måte oppfyller også St. Olav det hellige apostoliske oppdraget etter hans angere og dåp og installerer Guds «Civitas» i det hedenske Norge. her blir begge helgenene vist som et verktøy i Guds plan for å redde hedningene, og i begge tilfeller blir disse fremstillingene innledet med et sitat fra salme 144:3, «Magnus es dominus et laudabilis valde».¹⁴⁹

I Karlsofficiet får vi beskrevet at Gud har båret Karl over Eter og inn i himmelen, det vil si at Gud har gjort Karl til en helgen:

- A. Supplex exora / dominum devotio pura / qui quem dilexit / karolum super ethera vexit. (Deutz og Deutz, 2002, Mi)
- A. Ydmyk med ren forbønn be til Herren, som lot Karl, som han elsket, stige over Eter.

Begrunnelsen for at Gud gav Karl helgenrang kommer vi nærmere inn på under III.3.1.

2. Kommunitet

Kommuniteten kommer i Olavsofficiet særlig frem i 1. Vesper hvor de ber til Olav om at han må gå i forbønn for kommuniteten hos Gud.

- A. Sancte martyr domini Olaue, pro nobis, quesumus, apud deum intercede, vt concedat nobis delictorum veniam, vite eterne largiatur premia.
- A. Herrens hellige martyr Olav, vi ber deg: Gå i forbønn for oss hos Gud så han gir oss syndenes forlatelse og belønner oss med det evige liv. (Pedersen, 2015,1Va1)

Her tematiserer Nidaroskannikene altså det sentrale temaet som karakteriserer forholdet til helgenen som bindeledd mellom menneskene og Gud. Alle salmeantifoner til første vesper direkte rop til Olav. En spesiell lovsang til Olav fra kommuniteten skjer ved 1Vam:

- A. Adest dies leticie, laudis adest materia, resulect vox ecclesie, pulset hymnis celestia, martyr insignis hodie palme ferens insignia, feliciter ex acie, traductus in palacia, per coronam victorie, vera migrans ad gaudia, stolam suscepit glorie Olauus regnum Gloria.
- A. Gledens dag er her, her er emnet for vår lovsang, la kirkens røst runge, la himmelen dirre av salmer; den berømte martyren er i dag, mens han bar palmens banner, lykkelig ført over fra slagmarken til slottet; ved seierens krone reiste han til den sanne gleden, han mottok ærens kongekåpe, Olav, koners ære. (Pedersen, 2015,1Vam)

I denne teksten er det også spesielt interessant hvordan historien behandles. Det står at Olavs martyrium skjer *i dag*, noe som viser til hovedfunksjonen liturgi. Formuleringen aktualiserer det gamle; historien skjer ikke i en fjern fortid, men *i dag*. Gjennom de rituelle handlingene og

¹⁴⁹ Hankeln, 2018, 15-16.

kommentarene avskaffer man distansen til det gamle. Det som har vært blir nåtid, man visker bort avstanden og forhindrer dermed på meget virkningsfullt vis at historien blir glemt.¹⁵⁰

Temaet «kommunitet» fremkommer i større grad og mer spredt i Karlsofficiet enn i Olavs. I Karlsofficiet fremkommer kommuniteten i 1. Vesper, kompletoriumet, 3. nokturn, laudes og 2. vesper. I 2Va ble det sunget:

A. Dissolutus in corpore / Gaudet cum Christo vivere / christi confessor karolus / cuius celi consorcio / nos commendat oratio. (Deutz og Deutz, 2002, 2Va)

A. Befrikk fra sin kropp, gleder han seg over å leve med Kristus, Krist bekjenner, Karl, gjennom hans himmelske fellesskap anbefaler han vår bønn.

Teksten baserer seg på steder i hans vita som forteller om hvordan Karl fikk tegn på at han snart skulle dø og hvordan han ikke fryktet døden, men derimot ble modigere med håpet om fremtidi salighet.¹⁵¹ I tillegg til at kommuniteten i officiet ber Karl gå i forbønn for de, slik som i Olavsofficiet, feirer også kommuniteten i officiet til Karl den store kirken i Aachen hvor Karl er gravlagt og Karl som helgen.¹⁵² Mr8 viser den posisjonen som kirken i Aachen hadde fått gjennom Karl den store:

R. Letare pia mater / aquensis ecclesia / exulta tam sancti principis / habere suffragia / qui sua regali / munificentia / te ditavit et beavit in gloria. V Cuius labore impensa / et opere / meruisti universas / precellere. (Deutz og Deutz, 2002, Mr8)

R. Gled deg, fromme mor, Kirken av Aachen, gled deg over å ha støtten fra en så hellig fyrste, som gjennom sin kongelige gavmildhet har skjenket deg og gjort deg lykkelig med ære. V. Gjennom hans anstrengelser, hans innsats og hans mot har du fortjent å rage over alle andre.

I Aachen ble, som nevnt, Karls trone og relikvier oppbevart. I tillegg ble Karls helliggjøring utført ved kirken, noe som gav den en helt særegen verdi. Aachen kirken stod sentralt både i kanonisasjonsdokumentet og i officiet.¹⁵³ Dette gav kroningen av Barbarossa en større nærhet til Karl og til Gud og var med på å legitimere hans makt.

Begge offisiene har også en hyllest (Olav) eller en bønn (Karl) fra kommuniteten til Gud i invitoriumsantifonen, men til forskjell fra i Olavsofficiet får vi i officiet til Karl også en lovsang til Gud fra kommuniteten i La5:

A. In cythara et tympano / laudes dicamus domino / qui culpe misit regie / cartam latricem venie. (Deutz og Deutz, 2002, La5).

A. Med siter og pauker vier vi lovsang til Herren, som sendte et bud via ett blad med tilgivelse for de kongelige synder.

¹⁵⁰ Fassler, 2010, 149-153; Hankeln, 2018, 20.

¹⁵¹ Her blir det også henvist til Fil.1:23: «Jeg lengter etter å bryte opp og være sammen med Kristus.» Se Deutz og Deutz, 2002, 242-243. 2Va refererer også til Barbarossas kunngjøring fra 8. januar 1166, se Deutz og Deutz, 2002, 314-315.

¹⁵² Deutz og Deutz, 2002, Mr8 og La2.

¹⁵³ Deutz og Deutz, 2002, 24-27.

I de ovenforstående sitatene ser vi at Olav er hovedfokus både i bønnene og i lovsangen fra kommuniteten, med unntak av invitoriumsantifonen. Mens hos Karl får vi et større spekter av mottakere, både Karl den store, kirken i Aachen og Gud.

Tredje nokturn er høydepunktet i matutinen og det er her martyriet skjer i Olavsofficiet. Alle tre responsoriene omhandler denne hendelsen. Antifonene omhandler kristningen som var hans viktigste arbeid, og bakgrunnen for hans helgenstatus. Det er her Gud henter Olav hjem til himmelen etter å ha utført sine oppgaver på jorda. I Karlsofficiets tredje nokturn er det interessant å se hvordan det ikke er keiseren som står i fokus, men kommuniteten. Mr7 viser til hvordan Aachen var blitt en så viktig kirke ved å peke på Karls gjenopprettelse av patriarkatet i Jerusalem og Kristus-relikviene som tornekronen so Karl hentet hjem til Aachen.¹⁵⁴ Mr8 viser til hvorfor Aachen blir hyllet og legitimert som kirken som er verdig å rage over alle andre kirker. Dette på bakgrunn av hendelsene i Mr7 og Karls innsats som gjorde han til helgen. Mr9 viser hvordan kommuniteten ber til Karl og siste strofe henviser til Barbarossas kanoniseringsdokument. Alt dette var viktig for kommuniteten som bodde der og gjennom dette feiret kommuniteten seg selv og sin identitet.¹⁵⁵

3. Kongen

Med blick på Olavsofficiet har forskningen understreket betydningen av herskeridealet «*rex iustus*» for Olavs fremstilling.¹⁵⁶ «*Iustus*» betyr «rettferdig», men begrepet er mer omfattende.¹⁵⁷ Szurawitzki støttet seg på kirkefaren Augustin og nevner de følgende dyder, holdninger og gjerninger som karakteriserer en *rex iustus*: kongen utøver sitt embete som en *tjeneste* i Guds sted, han styrer rettferdig, frykter, elsker og tilber Gud, sprer gudsyndelse, er medfølende, viser barmhjertig mildhet og streber etter evig lykke for sine undersåtter. Kongen er, ikke minst, ydmyk.¹⁵⁸ Forkortet kan man si at en hersker skulle sikre Guds rettferdighet og samtidig være den rettferdige og ydmyke monarken som fulgte både religiøse og verdslige lover.

I motsetning til i dag hvor religion og stat betraktes som atskilte er den middelalderske politiske oppfatningen preget av en blanding av begge aspekter, den verdslige, så vel som den geistlige. Kongeriket ble derfor oppfattet som et element av frelseshistorien, slik vi blant annet

¹⁵⁴ Deutz og Deutz, 2002, 309.

¹⁵⁵ Deutz og Deutz, 2002, 309.

¹⁵⁶ Iversen, 2000, 21, 24.

¹⁵⁷ Charlton T. Lewis, Charles Short, A Latin Dictionary, *Iustus*:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0059:entry=justus>

¹⁵⁸ Szurawitzki, 2005, 30-31.

kan lese i kongeloven i 5.Mos 17:14-20. All makt på jorda var gitt fra Gud, ble styrt etter Guds forstand og slik det er formulert i Rom 13:1: «Enhver skal være lydige mot de myndigheter han har over seg. For det finnes ingen myndigheter som ikke er fra Gud, og de som finnes, er innsatt av Gud.»¹⁵⁹

Gjennom vigslingen, som har blitt ett fast element i kroningsritualet siden karolingertiden, var kongen ikke bare bundet til alteret som embetsmann og privatperson, men også i en geistlig forstand. Gjennom den geistlige salvingen representerte kongen et «imitert» bilde av en levende Kristus. Kantorowicz siterer historikeren og dikteren Wipo fra Burgund (995-1050): «Thou art the vicar of Christ; none but his imitator is the true lord». Kardinalen Peter Damiana skrev: «In hist king truly, Christ is recognized to reign».¹⁶⁰

«Imago Christi / Kristi bilde» og «Vicarius Christ / Kristi vikar» var betegnelser som refererte til kongens juridiske og administrative lederstilling grunnet hans stedfortrederrolle for Kristus, altså kirken. Kongen kunne fremstå som en verdslig parallell mellom de to egenskapene av den menneske-gudelige prototypen av Kristus.¹⁶¹ Kongen, kristus-imitasjonen, ble fremstilt og utviklet til en mellommann mellom himmel og jord, dette fordi enhver mellommann impliserer at det på et eller annet vis eksisterer et tvillingmenneske. Både konger og biskoper ble vigslet og helliggjort med formålet om å bli sett på som mellommenn mellom Gud og folket, i forbilledlig embetsutøvelse med mål om å bli helgen. Kongen ble også i perioden med kroningsordener sett på som en mellommann mellom klerker og folket. Dette siden kongen tilhørte klerkene: «bears as the *Christus Domini* the type (of Christ) in his name». Gjennom alt dette ble kongen utropt til en antitypus Kristi.¹⁶² Når vi nå går nærmere inn i *Historia Olavi* og Karlsoffisiet skal vi se hvordan disse aspektene ble tatt opp i den liturgiske sammenhengen til offisiet.

3.1 Herskerembete

Når det gjelder Olavs aktivitet som hersker finner vi bare en tekst som beskriver dette temaet, Mr1, men teksten er derimot svært viktig. Responsoriet tegner et bilde av Olav som en god monark som var i stand til å forene både den verdslige og den geistlige siden av sitt embete i en perfekt form:

¹⁵⁹ Szurawitzki, 2005, 27-28.

¹⁶⁰ Kantorowicz, 1957, 87.

¹⁶¹ Kantorowicz, 1957, 89.

¹⁶² Kantorowicz, 1957, 88.

R. In regali fastigio constitutus, spiritu pauper erat rex Olauus. Ac licet regni negociis implicatus, mentis deuote libera contemplacione, meditabatur celestia. V. Sordebat ei omnis vana spes et terreni regni gloria ac uoluptas vilesebat.

R. Innsatt i kongeverdighet var kong Olav likevel fattig i ånden. Og selv om han var optatt med rikets anliggender, grunnet han på det himmelske i sitt hengivne sinns frie anskuelse. V. Alt tomt håp forekom ham nedrig, og æren og lysten ved et jordisk kongerike fant han verdiløs. (Pedersen, 2015, Mr1)

Fremstillingen av Olav viser svært motstridende egenskaper. Teksten sier at selv om Olav var konge, var han samtidig ydmyk. Den understreker videre at Olav var sterkt involvert i en konges oppgaver, at han var en perfekt politiker samtidig som han var en perfekt kristen/munk. Olav rolle som kriger blir overhodet ikke nevnt i teksten, selv om det ifølge andre kilder var en vesentlig del av hans liv. Teksten betoner altså formidlingen av motsetninger og nedtoner en vesentlig del av Olavs historiske bilde. Man må betvile at en slik *ydmuk* konge kunne eksistere i det virkelige liv, særlig hvis man tar den vanlige oppdragelsen og selvforståelsen av en adelig leder i betraktning.¹⁶³ Teksten ville derfor passe godt til erkebiskop Øysteins politiske holdning som satte kirken i en vesentlig maktposisjon i Norge.

Hankeln viser til hvordan Mr1 aksentuerer tre kvaliteter hos St. Olav: (a) kongens beskjedenhet til tross for hans opphøyde posisjon, (b) hans interesse for meditasjon (som Hankeln presiserer at må leses i retning av kongelig dyd av visdom), og (c) hans interesse i i himmelsk kongedømme og hans interesse i himmelsk kongedømme og hans forkastning av det jordiske. Dette er dyder som regelmessig blir brukt for å beskrive en god i middelalderens litteratur av Prinsespeil-litteratur.¹⁶⁴

Liber de rectoribus Christianis av Sedulius Scottus (840-870) gir oss alle disse tre dydene. (a) dyden «beskjedenhet» behandler Sedulius (som Augustinus, Gregor den Store og Isidor av Sevilla før han). Han refererer til 2Sam 6:22: «jeg kan fornødre med enda mer og bli enda mindre i mine egne øyne. Men hos disse tjenestejentene som du snakker om, skal jeg vinne ære!»¹⁶⁵

Det meditative og ettertenksomme aspektet (b) er uttrykt gjennom» bibelsk sitering av Ordsp 25:2. Forakten til det jordlige kongeriket (c) er hos Sedulis uttrykt slik:¹⁶⁶

¹⁶³ Se for eksempel Bennets fremstilling av oppdragelse av riddere, idem 2002, 71-88. – Kirkefaren Hieronymus, i hans homilie om Matteus kapittel 5, skrev mer realistisk: «Nemo enim terram istam per mansuetudinem, sed per superbiam possidet.» – «Ingen besitter denne verden gjennom mildhet, men gjennom stolthet». PL26=Liber Primus, col.0034b.

¹⁶⁴ Hankeln, 2018, 17-18.

¹⁶⁵ Hankeln, 2018, 17-18.

¹⁶⁶ Ordso 25:2: Det er Guds ære å holde en sak skjult, men kongers ære å granske den; Hankeln, 2018, 17-18.

«...ecclesias Dei adiuuare nec spem in transitorio et caduco regno ponere, sed in caelesti et permanentis semper regni beatitudine votum ac desiderium collocare – [The king is admonished to] support God's churches, and not to put his hope in a transitory and vain kingdom, but to put his wish and desire in the blessedness of the heavenly and permanent realm.»¹⁶⁷

Hankeln viser til hvordan det siste og følgende sitat nærmest blir parafrasert i Olavs Mr1:¹⁶⁸

«...quia nimirum ad temporalis regni fastigium tunc insigniter ascenditur, cum de omnipotentis regis Gloria et honore pio studio petraetur.» ... [that this one] ascends to the summit of temporal rulership most notably [who] works for the glory and the honour of the almighty king with pious zeal.»¹⁶⁹

Hankeln påpeker her at man ikke nødvendigvis må se dette i lys av å være direkte sitert fra Sedulius. Derimot kan parallellene illustrere den tunge vektleggingen av herskerens spirituelle ansvar fra 800-tallets tekst av politisk lære og likhetene i en responsiumtekst fra 1100-tallet.¹⁷⁰

Hankeln ser på parallellen Jiroušková trekker mellom St. Olavs apostoliske rolle som er fremtredende i *Passio Olavi* og konseptet av hellighet i ottonsk kongelig hagiografi. Allerede i St. Augustin's *De civitate dei* (V.24) finnes ideen om at herskeren også hadde som oppgave å spre kristendommen. Senere finnes også denne ideen i karolingiske og ottonske kroningsordninger og prinsespeil. Ideen er dermed et tradisjonelt element som det er sannsynlig at forfatterne av *Passio Olavi* kjente til.¹⁷¹

Begrunnelsen for at Gud gav Karl helgenrang finner vi blant annet i Mr3, Mr9, La1 og 2Vam.¹⁷²

Her beskrives Karl som en hersker som var i stand til å bruke det verdslige sverd og som hadde gjort seg verdig å vinne frelse gjennom å følge de gjeldende lover og rettigheter som var satt.¹⁷³

Det er bemerkelsesverdig at bruk av vold her er uttrykkelig akseptert som grunnlag for hellighet. Karl den store blir også beskrevet som Kristi bekjenner. En person som i løpet av sitt liv hadde levd et forbilledlig kristent liv, men som hadde, i motsetning til en martyr, dødd en naturlig død. Dette vil beskrives nærmere under III.3.2.2.

¹⁶⁷ Sedulius Scottus, cap 20. Ved Anton 2006, 146; se diskusjonen hos Hankeln, 2018, 17.

¹⁶⁸ Hankeln, 2018, 17-18.

¹⁶⁹ Hankeln, 2018, 17-18. Se også Anton, 2006, 104.

¹⁷⁰ Hankeln, 2018, 18.

¹⁷¹ Hankeln, 2018, 18. Se også Jiroušková, 2014, 465-466.

¹⁷² Mr3: R. Secularis potencie / cesar fretus gladio / sic legis et iusticie / cucurrit in stadio / ut salutis et glorie / potiretur bravio. V. Agonizans viriliter / cuncta gessit fideliter. – R. Støttet på den verdslige makts sverd, løp keiseren lovens og rettferdighetens stadion, at han vant frelsens og hederens pris. V. På grunn av at han kjempet mannlig, kunne han gjennomføre alt.

Mr9: Gloriose / christi confessor karole / iuris rector / et protector iusticie / ad te clamantium exaudi / preces et vota tuorum. V. Ut post huius / vite dispendia / tecum perhenni / fruamur gloria. – R. Strålende bekjenner Kristi Karl, rettens leder og rettferdighetens beskytter, ta imot bønnene og løftene til dine. V. Slik at vi etter dette livets møysommelighet kan glede oss sammen med deg for evig i herlighet.

La1: Precinctus fortitudine / et potius victoria / donatur sanctitudine / rex karolus in gloria. – Ombundet av styrke og i besittelse av seieren blir kong Karl gjennom helligheten skjenket med ære.

¹⁷³ Deutz og Deutz, 2002, Mr3.

I Karlsofficiet får vi vesentlig flere beskrivelser av hvordan keiseren hersket, enn i Olavsofficiet. Beskrivelsene av Karl starter med å vise til at han var født kongelig og respektert av Gud, noe som understreker betydningen av hans adelige herkomst.¹⁷⁴ I Mr2 får vi legitimering av Karls herskap gjennom Frankerne, Kurien og Gud:

R. Tota poscente francia / et applaudente curia / sceptro regni decoratur / et pre cunctis exaltatur / quem deus regia / dignatur Gloria. V. Victorum triumphator / in agone / consecratur imperator / a leone. (Deutz og Deutz, 2002, Mr2)

R. Mens hele Frankerriket krevde det og mens den romerske kurien applauderte, ble han pyntet med rikets septer og over alle opphøyd, han som Gud verdiger kongedømmets ære. V. Seieren i kampen over syndene ble viet til keiser av pave Leo.

Her peker officiet på at Karl både var ønsket som leder av de verdslige, det vanlige Frankiske folket, men også av pavens hoff (Kurien) og viktigst, han er opphøyet av Gud og leder på vegne av Gud og leder på vegne av Gud.

Vi får også i Karlsofficium et direkte bilde av Karl som en mild hersker:

R. De petrarum duricia / siccis elementis / aquarum fluentia viris / produxit et iumentis / imperator / mitissimus / et fidei propugnator / sanctissimus. V. Qui moysi oraculo / templum non urentem / vidit ignem in tabernaculo / celos tangentem. (Deutz og Deutz, 2002, Mr5)

R. Ut av klippenes hardhet og tørkede materialer, lot han strømme rennende vann til mennene og lastedyrene, han, den mildeste keiseren, den helligste forkjemperen av troen. V. Han sa, like som Moses i visjonen, tempelet som ikke brant, han så i ilden i tabernakelet som berørte himmelen.

Her blir Karl fremstilt som en ny Moses. På samme måte som Moses, med hjelp fra Gud, fikk det til å strømme vann fra en klippe i Sin-ørkenen for Israelittene, fikk Karl med hjelp fra Gud det til å strømme vann frem fra et utørket område under krigen mot Sakserne.¹⁷⁵ Karl blir beskrevet som både klok og beskjeden, samtidig som var tapper, standhaftig og sterk om han møtte motstand.¹⁷⁶ Vi får i større grad enn hos Olav, beskrivelser av en konge som hersker gjennom voldsbruk. Flere referanser henviser til teorien om de to sverd, det sekulære og det geistlige, som vi vil komme nærmere inn på under kategorien III.3.1.

I sine officier får kongene sine herskerembeter fremstilt på to helt forskjellige måter. Olav sin virksomhet som realpolitiker og hærfører blir nesten ikke fremstilt, mens disse egenskapene fører Karl til helgenstatus. Begge herskerne fremstilles imidlertid som milde og forkjempere for troen. Lovgivning og dommerembete, som er viktige deler av en konges oppgave, bli ikke nevnt i officiet til Karl den store. Det nærmeste vi kommer henvisning til lovgivning og dommerembete hos Olav er i Mr1, som nettopp er interpretert.

¹⁷⁴ Deutz og Deutz, 2002, 1Va1.

¹⁷⁵ 2.Mos, 17:1-7; Deutz og Deutz, 2002, 302-303, 223.

¹⁷⁶ Deutz og Deutz, 2002, 1Va3, 1Va5, Mr1.

3.1.1. Krigføring og vold

Kirkens holdninger til krig var todelt. På den ene siden står det femte bud som sa at man ikke skulle slå i hjel, i tillegg til at Kristus oppfordret Peter, på skjærtorsdag, til ikke å bruke sverdet.¹⁷⁷ På den andre siden står skildringene av krigene i Israel som er beskrevet i gamle testamentet og i brevene til Peter og Paulus. I tillegg kommer anerkjennelsen av den verdslige makts tildelte oppgave om å, med sverdet, sikre en sameksistens mellom mennesker.¹⁷⁸

En annen tanke som må tas i betraktning, som ble overført fra antikken til middelalderen er forskjellen på *militia Christi* og *militia saecularis*.¹⁷⁹ Begrepet *miles Christi* er i utgangspunktet en metafor. Hehl beskriver den sanne soldat Kristi (*miles Christi*) som den som kan stå imot et angrep fra djevelen og som er klart til å få i døden for sin tro. Paulus har flere metaforer og bilder i sine brev som er avledet fra krigføring. Han var overbevist om at han skrev om en virkelig krig hvor motstanderne var demonene eller syndene inni mennesket. En *miles Christi* skulle ikke være opptatt av de verdslige anliggender. Et prinsipp som bidrog til utviklingen av en mer distinkt klerikal klasse og av klosterlivet. Et prinsipp som gjentatte ganger kontrasterte det sekulære livet med det virkelige livet til en *miles Christi*. Paulus hadde primært anvendt tittelen på apostlene og misjonærer, og den videre logiske tankegangen var at tittelen skulle overføres til klerkene.

Andre forfattere mente at martyrene var de rette *milites Christi*.¹⁸⁰ Også de vestlige munkene hadde sett på seg selv i en metaforisk forstand som *milites Christi* og for dem opptrådte virkelige krigere som *milites saeculares*, verdslige soldater, viklet inn i verden og i syndene.¹⁸¹ Benedikt av Nursia betrakter i sine regler det monastiske liv som en spirituell, militær tjeneste. Noe Benedikt trolig har fått fra brevene til Paulus, som nevnt ovenfor med Ef 6:10-20.¹⁸²

Paulus mente at metaforen *miles Christi* skulle ha en spirituell mening, bygd på forståelsen av Kristus befaling om å unngå vold, men samtidig med en aksent på alvor og disiplinen som krigstjeneste og et geistlig liv krevde.¹⁸³ Likevel ble krig etter hvert godkjent som middel for å nå målet om å oppnå *pax*, og den verdslige makten med konge og keiser ble satt til å overta beskyttelsen av kirken. Krig ut fra dette synspunktet ble nå sett på som en frelsens handling.

¹⁷⁷ Hehl, 1980, 1, 2. Mos 20:1-17; Joh 18:10-11.

¹⁷⁸ Hehl, 1980, 1. Se for eksempel: Esek, 38-39 og 2. Pet, 2.

¹⁷⁹ Hehl, 1980, 1.

¹⁸⁰ Erdmann, 1977, 12-13.

¹⁸¹ Hehl, 1980, 1-2.

¹⁸² Erdmann, 1977, 12-13.

¹⁸³ Hankeln, 2014b, 11.

Frankerkongen Pipin er et tidlig eksempel på en av kongene som samarbeidet med kirken om å beskytte den med militære midler.¹⁸⁴

Når det gjelder krigføring er dette temaet, som sagt, forekommer det relativt sjeldent i Olav sitt officium. Våpnene som nevner i Mr4 er akkurat som Paulus hos metaforiske begrep, og må her forstås som bilder for Olavs hengivenhet til kristendommen:

R. Itaque deuotissime perficiens officium ewangeliste, indutus lorica fidei et galea salutis, circuibat ciuitates, uicos et uillas salutarem doctrinam vbique disseminans. V. Ihesu bone! quantos labores sustinuit, antequam populum incredulum convertere posset.

R. Slik utførte han hengivent evangelistens embete, ikledd troens brynje og frelsens hjelm dro han rundt til byer, grender og gårder og spredte overalt frelsens lære. V. Gode Jesus, hvilke anstrengelser han måtte tåle før han kunne omvende det vantro folket. (Pedersen, 2015, Mr4)

Frasen «[Olav] utførte evangeliets embete ikledd troens brynje og frelsens hjelm», er et bilde Paulus benytter seg av, som sagt, i brevet til Efeserne.¹⁸⁵ Formuleringen kan ikke interpreteres i militær forstand. Den antyder at troen er en kamp, hvor den kristne kjemper mot det onde, ikke med våpen, men med troen i håp om frelse. Slik skrive Paulus: «For vår kamp er ikke mot kjøtt og blod, men mot makter og åndskrefter, mot verdens herskere i dette mørket, mot ondskapens åndehær i himmelrommet.¹⁸⁶

Slaget på Stiklestad er en hendelse som er sentral i Olavs liv og den viktigste i hans martyrdød. Det er imidlertid bemerkelsesverdig at hendelsens historiske militære karakteren til hendelsen nesten blir glemt bort. Det nærmeste vi kommer er Mr7:

R. Deuenerat martir Xpisti in locum, ubi corpus eius sanctissimum modo requiescat. Huius loci incole, obstinati in malicia veritatis hostes erant inexorabiles. V. Hii ergo collecto exercitu conuenerunt in vnum aduersus dominum et aduersus Xpistum eius.

R. Kristi martyr hadde kommet til det stedet hvor hans hellige legeme nylig hvilte. Innbyggerne på dette stedet, var stivsinne i ondskap og urokkelige fiender av sannheten. V. Med samlet hær kom altså disse sammen mot Herren og mot hans salvede. (Pedersen, 2015, Mr7)

Olav fremstår her som troens og sannhetens forsvarer. Gjennom salme 2:2 viser vers-teksten at Olavs fiender var som herrens fiender.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Hehl, 1980, 2-3; Erdmann, 1977, 22. Se også Erdmann, 1977, 20-31.

¹⁸⁵ Ef 6, 10-20.

¹⁸⁶ Ef 6, 12. – Lignende fremstilling får vi i Ma7 hvor Olav skal med utrettelig standhaftighet anstrengt seg for å omvende folkene han hersket over: Nec propria salute contentus populos quibus preerat ad fidem conuertere vigilantibus nitebatur instancia. – Han nøyde seg ikke med sin egen frelse; med utrettelig standhaftighet anstrengte han seg for å omvende folkene som han hersket over, til troen. Pedersen, 2015, Ma7.

¹⁸⁷ Hankeln, 2018, 14.

Responsoriumvers:	Salme 2:2
Hii ergo collecto exercitu conuenerunt in vnum aduersus dominum et aduersus Xpistum eius.	Astiterunt reges terrae, et principes convenerunt in unum aduersus Dominum, et aduersus Christum ejus.
Med samlet hær kom altså disse sammen mot Herren og mot hans salvede.	Jordens konger reiser seg, fyrstene slår seg sammen mot Herren og mot hans salvede.

Olav blir her assosiert med herrens salvede, *Christum eius*, det vil si med Kristus. Som Kristus i sin pasjon blir Olav konfrontert med en ondsinnet og gudløs menneskemengde og som Kristus fremstår han som et forsvarsløst offer. Samtidig blir Olavs krigføring legitimert på bakgrunn av hans rolle som forsvarer av rettferdigheten, troen og sannheten. Den historiske militære konfrontasjonen på Stiklestad blir her omgjort til en martyriumscene som viser Olav som en ny Kristus.¹⁸⁸ Det nærmeste vi i officiet kommet av at Olav er direkte medhjelper i krig er i to av antifonene i Laudes, La2 og Lab. Begge to er mirakler som baserer seg på beretninger fra *Miracula Olavi* og som derfor vil behandles under 3.2.4.

Som en kontrast til Olavsofficiet er krigføring et sentralt element i officiet til Karl den store. Her får vi flere konkrete beskrivelser av Karls som Kristi soldat, men ikke i metaforisk forstand. Karl blir ikke apostel gjennom pasifisme, men gjennom voldsbruk, gjennom sverdet.¹⁸⁹

R. Confessor obsequio / cesar karole / martyr affect gladio / apostole / ad tuorum suspiria / convertere.
V. Ut nos a palea / et latere / egyptij torrentis / eruamur virtute dextere / potenti. (Deutz og Deutz, 2002, 2Vr)

R. Bekjenner gjennom sin tjeneste, keiser Karl, martyr gjennom din beredskap, apostel gjennom sverdet, vend deg mot sukket til dine tjenere. V. Slik at vi av halm og mustein på den egyptiske elven gjennom din mektige høyre hånd blir befridd.

I Mr3 ble det sunget:

R. Secularis potencie / cesar fretus gladio / sic legis et iusticie / cucurrit in stadio / ut salutis et glorie / potiretur bravio. V. Agonizans viriliter / cuncta gessit fideliter. (Deutz og Deutz, 2002, Mr3)

R. Støttet på den verdslige makts sverd, løp keiseren lovens og rettferdighetens stadion, at han vant frelsens og hederens pris. V. På grunn av at han kjempet mannlige, kunne han gjennomføre alt.

Her brukes et sentralt begrep det *sekulære sverdet*, som må ses i konteksten av den middelalderske teorien om de to sverd. Teorien tilhører begrepene som omhandler middelaldersk politisk teologi. De to sverdene, det materielle/verdslige og det geistlige, tjener som uttrykk for innflytelsen og makten som kirken og staten hadde i fellesskap. Begrepet ble brukt for å beskrive innflytelsen og makten til kirken og staten, og deres myndighet til å befale og til å straffe, så vel lov som også konvensjon. Den eksemplifiserer et viktig trekk i den

¹⁸⁸ Se diskusjonen i Hankeln, 2018, 14.

¹⁸⁹ Deutz og Deutz, 2002, 1Va2, 1Vr, 2Vr.

middelalderske tenkningen fordi det omhandler et særs viktig historisk problem: nemlig forholdet mellom stat og kirke, som begge ønsket å være den dominerende parten.¹⁹⁰

Mens den «historiske» Olav i matutinen blir fremstilt som voldsfri, er vold en vesentlig del av Karls karakterisering. Militær voldsbruk som ledes av keiseren bidrar til hans positive fremstilling.¹⁹¹ Mr4 beretter for eksempel om beleiringen av Pamplona:

R. Fusa prece mentis bone / muri ruunt pampilone, / spreto cultu infelici / victor victi sunt amici. V. Leone fortior / sed agno mitior / hostes christo / regenerat baptismo. (Deutz og Deutz, 2002, Mr4)

R. Etter at bønnene er utført med god åndsholdning, kollapset murene til Pamplona, da kulden til de ikke troende var eliminert, ble vinnere og beseirede venner. V. Sterkere enn en løve, men mykere enn lammet, skapte han Kristi fiender på ny gjennom dåpen.

Karl hadde vært med hæren sin i området i tre måneder uten å lykkes. Etter å ha bedt til Gud og den hellige Jakobus falt murene i Pamplona, på samme måte som de hadde gjort i Jeriko, som det blir gjenfortalt i Jos 6:5-20. På grunn av dette mirakelet valgte Karl å spare de Sarasanerne som ønsket å bli døpt, mens han drepte de resterende.¹⁹² I teksten blir Karls militære aksjon fremstilt som et mirakel, legitimer som misjonert prestekall.¹⁹³ Beskrivelsen av Karls fiender som beseirede venner er det viktigste budskapet i responsoriet. Dette understrekes også gjennom sin posisjonering: passasjen står i repetendumdelen som gjentas etter verset, *spreto vultu infelici / victor victi sunt amici*. Responsoriet viser her en del av den Augustinske *compelle intrare* teorien, som går ut ifra at man må tvinge hedenske med vold for å innta kristendommen, for å senere kunne anse dem som venner.¹⁹⁴

3.1.2. Forholdet til paven og kirken

I Karlsoffisiet er forholdet mellom keiseren og paven og kirken et viktig moment. Dette kommer spesielt frem i responsoriene Mr2, Mr7 og Mr8. I Mr2 får vi høre om Kurien som applauderte for Karl da han ble kronet til keiser av pave Leo.¹⁹⁵ Dette viser kirkens velvilje overfor Karl og er med på å legitimere hans posisjon som keiser også fra kirkens side.

Mr7 viser til Karls bragd i å gjenopprette patriarkatet i Jerusalem.¹⁹⁶

R. O quam felicitatis / imperatorem memorie / o virum virtutis / et plenum gratie / quem ales in solitudine / solatur humano fame / qui sanctam urbem recensuit et patriarcham restituit. V. Inter multa / constatini donaria / divine mortis / elegit supplicia. (Deutz og Deutz, 2002, Mr7)

¹⁹⁰ Levison, 1952, 15-16.

¹⁹¹ Hankeln, 2014b, 14.

¹⁹² Deutz og Deutz, 2002, 209.

¹⁹³ Hankeln, 2014b, 14.

¹⁹⁴ Hankeln, 2014b, 15.

¹⁹⁵ Deutz og Deutz, 2002, Mr2.

¹⁹⁶ Deutz og Deutz, 2002, 309, 159, 161, 167.

R. Å, lykksalige minner til keiseren, å, hvilken mann full av dyd og nåde, en fugl lindre hans menneskelige nød i ensomheten, han, som oppsøkte den hellige by og gjenopprettet patriarkatet. V. Av de mange gaver fra Konstantin valgte han lidelsesverktøyene til den guddommelige døden.

Teksten handler om Karls vei til Jerusalem, hvor hæren måtte igjennom en skog. Her kom en fugl fra Gud og viste dem veien. Siste formuleringen setter Deutz og Deutz i relasjon til kapittel II.9,10,13 i Karlsvita. Disse tre kapitlene handler, i tillegg til gjenopprettelsen av patriarkatet i Jerusalem, om relikviene som Keiserinne Helena hadde gjemt unna og som Karl den store fikk funnet frem igjen.¹⁹⁷ McGrade sier at gjennom denne teksten forsøker Barbarossas geistlige å legitimere hans innsats i å reetablere suverenitet over Roma, et mål han nesten klarte å nå i 1167 da han plasserte den keiservennlige paven Paschalis 3. på St. Peters trone.¹⁹⁸

I Olavsoffisiet får vi ikke nevnt noe forhold mellom Olav og paven eller Olav og kirken. Tvert imot er det Olav som står som dens representant. Det er gjennom Olav at troens forkynnere, «precones verbi dei», kommer til Norge, ifølge Mr1. Her er det i større grad Olav som også er kirkens øverste leder, et pavelig eller kirkelig hierarki blir ikke nevnt. Det er han som er ansvarlig for at det ble bygget kirker i Norge og også derfor det er han som blir hyllet og han som er i fokus. Mr6 sammenfatter Olavs verk slik:

R. Florebat fides et vbertim germinabat verbi dei noua plantacio. Fabricandis ecclesiis offerebant dona populi deuoti et alacres. V. Exultabat rex plus quam credi potest, iam laboris sui suaues fructus pregustans.

R. Troen blomstret, og Guds ords nye stikling vokste frem i overflod. Det hengivne og lykkelige folket ofret gaver til bygging av kirker. V. Kongen frydet seg mer enn man kunne tro når han nå fikk en forsmak på de søte fruktene av sitt arbeid. (Pedersen, 2015, Mr6)

3.2 Kongen som *Ideal* kristen/helgen

Både Karl den store og St. Olavs dør etter å ha levd det man anså som et idealt kristen liv gjennom sine embeter som konge og keiser. Etter deres død ble de begge opphøyd til helgen. Sammenligningen viser imidlertid at fremstillingen av de to kongene ikke er identiske. Dette har delvis grunn i at deres livshistorier var ulike, særlig med tanke på deres død. Den voldsomme døden til Olav resulterte i at han ble dyrket som martyr, mens den fredelige døden til Karl førte til hans liturgiske feiring som bekjenner. I tillegg var også de politiske bakgrunnene de to helgenene står i forbindelse med svært forskjellige. Derfor må de to figurene i dette delkapittelet analyseres i de følgende særskilte delene.

¹⁹⁷ Deutz og Deutz, 2002, 309, 158-161, 166-169.

¹⁹⁸ McGrade, 1998, 218-219.

3.2.1 Martyr

Martyrdommen til kong Olav er det viktigste temaet i hans officium. Det er også tema i høydepunktet i matutinen til Olav, i 3. nokturn, som Mr7, Mr8 og Mr9 viser. Martyrdommen viser at Olav i sin levetid ikke bare arbeidet for troen, men fulgte troens oppdrag i ytterste konsekvens med å også bli drept for den.¹⁹⁹ Mr8 har en sentral stilling i fremstillingen av martyrdommen i officiet. Den nedtoner prosessen av martyrdommen og viser den allerede under glansen av helligdommen (de III.3.2.5).

Selve martyriet omtales i Mr9. Kongens historiske død blir fremstilt som en smertefri overgang. Styrket av Kristus-visjonen. Som vi hører om i responsorium 8 får Olav i responsorium 9 byttet sitt jordiske rike mot et himmelsk rike hos Gud. Gjennom sitt arbeid fikk han motta frelse.

R. Rex inclitus Olauus, martir domini gloriosus, claritate confortatus diuine visionis, exultans accessit ad locum passionis. Et per effucionem sanguinis peruenit ad palmam eterne iocunditatis. V. Felici commercio pro celesti regnum commutans terrenum, regem rex uidet in decore suo et in salutari regis magna gloria regis.

R. Den navngjetne kong Olav, Herrens ærerike martyr, var styrket av det guddommelige synets prakt og fikk med fryd til lidelsens sted. Og ved utgytelsen av sitt blod oppnådde han den evige gledens palme. V. Ved å bytte et jordisk rike mot et himmelsk i en fordelaktig handel ser kongen kongen i sin prakt og kongens store ære i kongens frelse. (Pedersen, 2015, Mr9)

Som nevnt i III.3.1.1 ble martyrene av noen forfattere sett på som *militēs Christi*, som Kristi soldater. De skulle ikke være opptatt av de verdslige anliggender, men av å spre Guds tro.²⁰⁰ Dette er punkter som vi også finner igjen i Olavsofficiet. I Mr1 blir rikets anliggender trukket frem, her som noe som var viktig, men ikke så viktig som det himmelske.²⁰¹ Videre forteller Mr2 inn på hvordan Olav som blivende martyr, ikke var redd for å spre Guds ord selv om det var farer ved å omgås så mange fiender.

R. O quantus fidei feruor inuictissimi mertiris pectus accenderat, qui in medio gencium efferarum constitutes, non cessabat tamen salutis verbum cunctis predicare.

R. Å hvilken troens glød som hadde oppildnet den ubeserirede martyrens hjerte; han var kringsatt av ville folk; likevel sluttet han ikke å forkynne frelsens ord for alle. (Pedersen, 2015, Mr2)

Olav hadde Gud med seg hele veien, sier tekstene, og som vi skal se under III.3.2.5 blir Olav fremstilt som at han ikke var redd for å ta imot martyriet. Lik en modig soldat var han ikke redd for å bli drept.

¹⁹⁹ Martyrer ble drept for sin tro og overbevisning, og som forutsetning for martyrdommen gjaldt at døden var uforskyldt, se Henriksen, 1997.

²⁰⁰ Erdmann, 1977, 12-13; Hankeln, 2014b, 11-12.

²⁰¹ «R: (...) Og selv om han var opptatt med rikets anliggender, grunnet han på det himmelske i sitt hengivne sinns frie anskuelse. V: Alt tomt håp forekom ham nedrig, og æren og lysten ved et jordisk kongerike fant han verdiløs.» Pedersen, 2015, Mr1.

3.2.2 Bekjenner

I tråd med den tradisjonelle bekjennermodellen blir Karl i officiet beskrevet som en person som i løpet av sitt liv hadde levd et forbilledlig kristent liv. Men som hadde, i motsetning til en martyr, dødd en naturlig død.²⁰² I 2Vam blir bekjennerstatusen imidlertid kombinert med statusen til de andre helgentyper. Karl kalles apostel, bekjenner, jomfru og martyr.

A. O die sacer athleta karole / o saxee gentis apostole / o vere confessor obsequio / virgo votis martyr studio / qui quem virtute potentis / dextere predicasti / mentibus sacrilegis / paraclytum inspirasti / mediante sancto egidio / sanctionis dominice mysterio / tibi celitus per angelum collatam / implora nobis peccatorum veniam. (Deutz og Deutz, 2002, 2Vam)

A. Å, Guds hellige atlet, Karl, å, apostel av sakserne, å, sann bekjenner gjennom tjeneste, jomfru gjennom løfter og martyrer gjennom streben! Du preket med kraften til din mektige høyre hånd og har gitt til de udugelige sjeler den Hellige Ånd. Gjennom St. Aegidius formidling brakte deg engelen fra himmelen mysteriet av Herrens syndforlatelse. Be for oss om syndens forlatelse.

I forgrunnen står Karls rolle som apostel av de hedenske Sakserne som ble omvendt med «hans sterke arm». Historisk sett står tvangskristningen av Sakserne i 772 som en av de mest brutale handlingene i Karls regjeringstid. I den liturgiske sangteksten overgår kristnings- og forsvarsformålet tydelig de historiske militære hensikter av erobringen.²⁰³

3.2.3 Kristning og motstand

Det spesielle i Olavsofficiet er at kong Olav ikke bare er involvert i kristningen av sitt folk, men at han blir kristnet selv. Olavs dåp spiller en vesentlig rolle i de første tekstene i matutinen, særlig Ma2 og Ma3. Her blir Olav beskrevet ikke bare som konge, men også som person.

A. Rex autem ille licet gentilis natura benignus erat; et ad honesta queque sequenda quadam ingenuitate promptissimus.

A. Selv om kongen var hedning, var han god av natur og svært rede til å strebe etter alt rettskaffent med oppriktighet. (Pedersen, 2015, Ma2)

A. Hic ewangelice veritatis sinceritate compertus, ad baptismi gratiam deuota alacritate conuolavit.

A. Da han hadde fått kunnskap om renheten i evangeliets sannhet, ilte han til dåpens nåde med hengiven glød. (Pedersen, 2015, Ma3)

Her blir det antydnet at selv om Olav var en hedning, var han snill av natur. Dette gjorde det lettere å kristne ham. Dette gir et idealiserende bilde av den historiske figuren. Med disse passasjene unngikk officiet problemet med at Olav hadde en historisk fortid som viking. I stedet

²⁰² Etter at begrepet martyr ble reservert for de som døde for sin tro, ble begrepet bekjenner mer utbredt. Henriksen, 1996, confessores.

²⁰³ Hankeln, 2010, 99-100.

for å fortelle om Olavs voldelige fortid valgte man å fokusere på den store omvendingen hans til det kristne liv gjennom dåpen.

I Olavsofficiets sanger får vi dessuten mange bemerkninger rundt Olavs arbeid med å kristne sine fiender, og om motstanden kongen måtte overvinne for å kunne gjennomføre kristningsverket. Selv om motstand spiller en rolle blir det i løpet av alle disse tekstene ikke nevnt noe om vold og krigføring i forbindelse med Olavs kristning. Vi får idealiserende beskrivelser av Olav som en apostel som forkynte Kristi ords nåde og vi får beskrivelser av hvordan folk etter å ha hørt Olav strømmet til dåpen. Samt at de troendes antall økte hver dag, og at folk vendte seg bort fra den avskyelige avgudsdyrkelsen og heller begynte å dyrke den sanne Gud, spesielt Mr4 beskriver (se diskusjonen av teksten ovenfor, III.3.1.1).²⁰⁴

Ved starten av officiet får vi høre om hvordan Olav brakte biskoper til landet, om hvordan han tidligere hadde vært hedning selv, men ble døpt og virket i apostlenes sted. Hans dåp i Rouen, i dagens Frankrike, har fått en stor plass i teksten, med henvisninger til dåpen i tekstene Ma3, Ma4 og Ma5. At Olav som hedning blir nevnt kan tolkes til å være en del av kristningsarbeidet. Han var hedning, men fikk høre Kristi ord, Gud kom til ham og han ble omvendt og levde videre et liv som disippel for Gud, et martyrliv.

A. Conseptulus Christo per baptismum in mortem in nouitate vite religionis, quam susceperat, perfectissimus obseruator ambulabat.

A. Begravet med kristus ved dåpen til døden gikk han omkring som en fullendt disippel i det nye troslivet som han hadde tatt imot. (Pedersen, 2015, Ma5)

Motstanden mot Olavs kristningsarbeid er et viktig tema av hans officium. Motstanden går ut fra «hedenske» om blir beskrevet gjennom negative adjektiv som «ville folk» (gencium efferarum), «vantro folk» (populum incredulum) og «sannhetens fiender» (veritates hostes). Dette er med på å øke avstanden til de idealiserende adjektivene som blir brukt for å beskrive Olav som en perfekt kristen. I de sammenhenger hvor vi får beskrevet hvordan Olavs motstand kommer sammen mot Olav, får vi også poengtert det forholdet Olav allerede da har til Gud. De som gikk imot Olav, gikk også mot Gud. Dette ser vi blant annet i Mr7v: «med samlet hær kom

²⁰⁴ Pedersen, 2015, Mr4, Mr5, Ma8, Ma9.

Mr5: R. Confluebant ad baptismum certatim populi et in multis Noruegie partibus propter fidelium multitudinem omnis iniquitas opilabat os suum. V. Confusi erant, confidentes, in sculptili et numerus credencium augebatur in dies. – R. Til dåpen strømmet folkene ivrig, og i mange deler av Norge voldt all ondskap sin munn på grunn av mengden troende. V. De som satte sin lit til gudebilder, var forvirret, og de troendes antall økte fra dag til dag.

Ma8: Nouo rerum ordine rex apostoli uicem gerens ipse dux uerbi Christi gratiam passim omnibus predicabat. – Etter tingenes nye orden virket kongen i apostlenes sted; fyrsten forkynte selv Kristi ords nåde overalt og for alle

Ma9: Predicacionis gracia que diffusa erat in labiis eius plurimos a demonum nefandis cultibus ad veri dei culturam reuocabat. – Ved forkynnelsens nåde, som ble spredt med hans lepper, vendte han mange bort fra avskyelig avgudsdyrkelse til å dyrke den sanne Gud.

altså disse sammen mot herren og mot hans salvede».²⁰⁵ Hankeln skriver om hvordan dette verset kan leses politisk, som et avsnitt som definerer motstanderne til St. Olavs blodslinje og arv som Guds fiender. Dette bygger på at karakteriseringen av den ideelle kongen innebærer utelukkelse av dens fiender ved å også definere dem som «fiender av Herren». Teksten blir samtidig presentert i den tradisjonelle formen av et responsoriumvers som er delt i to deler. Gjennom innpasningen av Olavteksten til en slik tradisjonell tosidig struktur ble tekstbudskapet ikke bare klart formulert ved hjelp av den tradisjonelle liturgiske formmodellen, men også «iscenesatt» gjennom en presentasjon som ikke skiller seg fra presentasjonen av andre hellige tekster som for eksempel salmevers.²⁰⁶ Hankeln viser også til at Mr7v siterer salme 2.2 «Jordens konger reiser seg, fyrstene slår seg sammen mot Herren og mot hans salvede».²⁰⁷

Det blir også beskrevet hvordan Olav ikke lot seg knekke av denne motstanden som han møtte underveis. Han blir fremstilt som såpass sterk, sannsynligvis på grunn av tilknytningen til Gud, at selv om han hadde mye ville folk rundt seg og stadig måtte tåle motgang fra disse, så fortsatte han alltid å forkynne frelsens ord.

R. O quantus fidei feruor / inuictissimi martiris pectus accenderat, / qui in medio gencium efferarum constitutes, / non cessabat tamen saluts verbum / cunctis predicare. V. Multos habebat aduersarios, / qui vias domini rectas conabantur euertere.

R. Å hvilken troens glød som hadde oppildnet den den ubeseirede martyrens hjerte; han var kringsatt av ville folk; likevel sluttet han ikke å forkynne frelsens ord for alle. V. Han hadde mange fiender som forsøkte å fordreie Herrens rette veier. (Pedersen, 2015, Mr2)

Som en del av kristning og motstand kan vi også se på hvilken religiøs holdning Olav hadde gjennom officiet. Vi får spesielt innsikt i Olavs egenskap i Mr1; å kombinere oppgavene som hersker med religionens krav, som vi så under III.3.1.²⁰⁸ På samme måte som de geistliges oppgave var å fordype seg i Bibelen, var dette også noe som det i teksten kommer fram at Olav gjorde. Som Ma6 forteller, fulgte Olav Guds lover, noe som vil insinuere at Olav hadde satt seg inn i Guds lover for å ha oversikt nok til å følge dem, noe han skal ha gjort med brennende lidenskap.²⁰⁹

Kristning og motstand i Olavsofficiet førte kun til vold mot martyren og ikke til motstanderne. I Karlsofficiet derimot går kristning og motstand mer sammen med krigføring og vold mot motstanderne. Vi får henvisninger til hvordan Karl strebet etter å overvinne

²⁰⁵ Pedersen, 2015, Mr7v.

²⁰⁶ Hankeln, 2018, 14.

²⁰⁷ Hankeln, 2018, 14.

²⁰⁸ Pedersen, 2015, Mr1.

²⁰⁹ Pedersen, 2015, Ma6: A. Cauebat vehementer, quicquid fieri lex vetat diuina, quicquid autem precipit, ardentissimo complectabatur affectu – A. Han voktet seg vel for å gjøre det som Guds lov forbyr, men det som den forordner, omfavnet han med brennende lidenskap.

«kjetteriets ild», det vil si hans streben etter å kristne av «hedningene».²¹⁰ Vi har også Mr4 som på flere måter er interessant i dette tilfellet (se diskusjonen av responsoriet under III.3.1.1).

Kristning og motstand som tema er mye mer fremtredende hos Olav enn hos Karl selv om begge blir fremstilt som apostler av Gud. Det er en vesentlig forskjell rundt bruk og vold og krigføring i deres kristning. Hos Olav er vold ikke tilstedeværende, mens det er en stor del av Karls kristningsvirke. Det er også forskjell i hvordan dåp kommer frem. Dåp er sentralt både i forbindelse med Olav som ble døpt, men også av hans folk som han fikk døpt. I motsetning til hos Karl kommer folk hos Olav strømmende til dåpen, mens Karl nærmest påtvinger dåpen på folket.

3.2.4 Mirakler

Når det gjelder mirakler i officiene til Karl og Olav ser vi store forskjeller i måten de posisjoneres, fremstilles og behandles. Den største forskjellen handler om når miraklene ble utført. Karls mirakler skjer under hans levetid, mens alle av Olavs mirakler skjer etter hans martyrdød.

I Olavsofficiet får vi høre om seks mirakler, alle tatt fra *Miracula Olavi*, hvor alle kommer i *Laudes* og beskriver hendelser som skjedde etter Olavs død. Miraklene handler om personer som blir friske fra en skade eller sykdom etter å ha vært i kontakt med området hvor Olav døde, hans blod, eller etter en bønn til Olav om hjelp.²¹¹

To mirakelberetninger i Olavsofficiet blir imidlertid skueplass for utemmet bruk av vold. Det er La2 og Lab, som allerede nevnt under III.3.1.1 og som handler om Olavs hjelp i kamp.

La2 forteller om hvordan Olav hjalp hertug Guttorm med å beseire en stor hær. I Lab kommer han med hjelp til den greske keiseren i en militær krisesituasjon, og går foran som fanebærer og tilintetgjør en fiendtlig hær.²¹²

A. Implorate ope martyris, dux Guthormus cum parua manu ingentem fudit exercitum.

A. Etter å ha bønnfalt martyren om hjelpe beseiret hertug Guttorm en stor hær med en håndfull menn. (Pedersen, 2015, La2)

²¹⁰ Deutz og Deutz, 2002, 1Va4.

²¹¹ Et eksempel er helbredelsen av en blind mann i La1: A. Post motem martiris, aqua mixta sanguine, qui de vulneribus fluxerat lauans cecus oculos lumen recepit. – A. Etter martyrens død vasket en blind mann øynene med vann blandet med blod som hadde rent fra sårene, og fikk synet igjen. (Pedersen, 2015, La1)

²¹² Pedersen, 2015, La2 og Lab.

A. Imperator grecus, oppressus in proelio et attritus ab exercitu barbarorum; deposcit opem martyris gloriosi tunc repente sanctus Christianis apparet atque illos precedens, insignis signifer, hostilem profudit exercitum.

A. Den greske keiseren, kuet i kamp og utslitt av barbarens hær, ba om den ærerike martyrens hjelp; da viste helgenen seg straks for de kristne og gikk foran dem; den berømte fanebæreren tilintetgjorde den fiendtlige hæren. (Pedersen, 2015, Lab)

Det er kun i disse to tekstene hvor Olav fremstår som innblandet i krig, men enda mer enn hos Karl er Olavs militære virksomhet legitimert gjennom hans helgenstatus. Hos Olav har aktiv voldsbruk «en himmelsk legitimering». Volds som går ut fra Olav er mirakuløs vold, som brukes av *helgenen* for å hjelpe kristne soldater, slik som nevnt over med tekstene La2 og Lab.²¹³

I officiet til Karl får vi høre om flere mirakler enn i Olavsofficiet. Disse er imidlertid plassert jevnt ut over hele officiet og beskriver hendelser som har skjedd underveis i Karls liv, ikke etter hans død. Mr4 er et av eksemplene på mirakler som skjedde rundt Karl og omhandler en hendelse under beleiringen av Pamplona. Teksten er allerede diskutert ovenfor under III.3.1.1.

3.2.5 Visjoner

I begge officiene har visjoner en viktig funksjon. De skal vise hovedfigurene i nærkontakt med Guds makt:

I Olavsofficiet (Mr8) viser skildringen av Olavs visjon, før slaget på Stiklestad, nærheten og vennsforholdet mellom Gud og Olav. Jesus viser seg for ham og inviterer ham hjem til himmelen for å nyte prisen av martyrdommen.²¹⁴

R. Egregius martyr Olauus nocte precedente diem passionis, splendore amictum, contemplator Ihesum, astantem sibi ac dicentem: «Veni, care meus, tempus est, vt laborum tuorum dulcissimos percipias fructus».

R. Den ærverdige martyren Olav betraktet natten før lidelsens dag Jesus, kledd i herlighets skrud, som stod ved hans side og sa: «Kom, min kjære, tiden er inne for at du skal motta de søte fruktene av ditt arbeid». (Pedersen, 2015, Mr8)

Responsoriet sier at denne visjonen skal ha hjulpet Olav med å ta imot martyriet og Olav skal etter dette budskapet ha gått i kamp mot lidelsen med glede. Responsoriet legger allerede en bestemt stemning av triumf over martyriet, som nevnt ovenfor (se III.3.2.1).

I Karlsvita kan vi lese om Karl og hertug Milo som var på søken etter Aigolandus, en hedensk konge fra Afrika som oppholder seg i Spania. Aigolandus blir funnet og de kjemper med jevne hærer i tre dager, hvor Karl vinner alle dagene. Før den fjerde dagen ble de enige om å gå for fullstendig slakt av hverandre. Kvelden før denne kampen var det flere kristne som klargjorde

²¹³ Hankeln, 2014b, 11-12.

²¹⁴ Pedersen, 2015, Mr3v, Mr8.

våpen og satte sine lanser loddrett ned i jorden i engen utenfor leiren. Neste morgen var noen av lansene pyntet med bark og løv. De som hadde fått sine spyd pyntet, var de som i det kommende slaget kom til å motta martyrpalmen for sin tro på Kristus. Temaet blir behandlet i to antifoner i den andre Karlsnokturen.²¹⁵ De to antifonene beskriver hendelsen med de blomstrende lansene som et tegn på guddommelig utvelgelse.

A. Martyrij signum / renovator in arbore lignum / usibus aptatum / belli ferroque dicatum. (Deutz og Deutz, 2002, Ma4)

A. Tegnet til martyren ble i treets ved fornyet, som er bestemt til bruk i krig og utrustet med jern.

A. Quam bonus et fortis / quam sanctus in aggere mortis / hic fuit hastatum / nemus indicat inde creatum. (Deutz og Deutz, 2002, Ma5)

A. Hvor tapper og sterk, hvor hellig han var på slagfeltet indikerer lansenes skog som oppsto der.

²¹⁵ McGrade (1998, s. 215) karakteriserer antifon 4 og 5 som mirakler. Den delen av hendelsen disse antifonene beskriver ville jeg imidlertid heller karakterisert som visjoner. Hendelsene henviser til noe som kommer til å skje, ikke i første omgang noe som har skjedd.

IV. Fremstillingsstrategier

Temaene som ble beskrevet ovenfor blir behandlet i begge officiene i en bestemt liturgisk stil, og skal fordype innholdet til tekstene i tråd med musikken. Mens musikken omtales her, vil jeg i det minste skissere fremstillingsstilen, eller mer nøyaktig, to viktige fremstillingsstrategier som virker å prege begge officier. Disse er idealisering og typologi.

1. Idealisering

Innenfor konteksten til den liturgiske tjenesten er det vanlig at helgenenes liv fremstilles i en stil som idealiserer biografiske detaljer, som understreker det etiske budskapet om historiske hendelser på bekostning av det bokstavelige historiske som er ment å øke hengivenheten til helgenen.²¹⁶ I tråd med tekstens funksjon i liturgien får vi sterkt idealiserende bilder i officiene til både Karl og Olav. Olav blir fremstilt som en gudfryktig, skyldløs martyr. Hans liv som hedning blir glatt hoppet over etter en kort referanse til at han hadde vært hedning, men likevel alltid vært god av natur.²¹⁷ Idealiseringen kommer spesielt frem i Mr1: Olav blir fremstilt som både innsatt i kongeverdighet og fattig i ånden, samtidig som han skal ha vært interessert i både rikets anliggender og grunne på det himmelske.²¹⁸ Det er, som antydnet ovenfor (III.3.1), en stor oppgave å både skulle ha full kontroll kongeriket og de oppgavene som følger og samtidig leve som munk og studere de hellige tekster. Olav blir også idealisert når han blir fremstilt som en hersker som fant æren og lysten ved et jordisk kongerike verdiløst og alt tomt håp var skammelig.²¹⁹ Det er lite sannsynlig at Olav egentlig fant dette kongerike verdiløst, ettersom en del av hans arbeid var å øke sitt kongedømme. I officiet er det også et veldig stort fokus på Olavs dåp og hvordan han «(...) ilte han til dåpens nåde med hengiven glød.»²²⁰

Noen av de ordene som er brukt for å beskrive Karl er «standhaftig», «sterk», «beskjeden», «tapper», «klok som en mann», «ung». Beskrivelsene er med andre ord svært varierende og sprikende.²²¹ Karl skal også ha vaktet seg mot rikdom, noe som her heller ikke er sannsynlig

²¹⁶ Heffernan og Matter, 2001, 77.

²¹⁷ Pedersen, 2015, Ma2.

²¹⁸ Pedersen, 2015, Mr1.

²¹⁹ Pedersen, 2015, Mr1v.

²²⁰ Pedersen, 2015, Ma3.

²²¹ Deutz og Deutz, 2002, 1Va3, 1Va5, Mr1.

1Va3: Sacros effectus / virtutis cesar adeptus / humani fastus / populares respuit hastus. – Keiserens dyd gjennomførte hellige gjerninger, og forkastet de alminnelige intriger av menneskelig stolthet.

1Va5: Nec mundi terror / nec avarus muneris error / fregerunt mentem / cristi mandata sequentem. – Hverken verdens skrekk eller bestikkelsers grådige illusjoner beseiret ånden, som fulgte Kristi lover. -

Mr1: R. Francorum gemma karolus / puer gerens cor senile / sortis humane sciolus / nichil gessit puerile mundum sprevit opes cavit / sequens christum quem amavit. V. Divine legis / amplectens iusticiam / litavit se deo / placentem hostiam – R. Frankernes edelsten, Karl, gutt med en moden alders sjel, kyndig menneskers

med tanke på hvordan historiske kilder beskriver hans søken etter et større rike og hans mål om å opprette et nytt Romerriket. Karl skal ifølge 1Va1 forakte berøringen med det syndige liv, samtidig skal han ha reist rundt og kriget og utført vold mot andre mennesker. Dette blir legitimert gjennom hans posisjon hos Gud og kirkens holdninger mot hedninger.²²²

2. Typologi

De typologiske forbindelsene spille en vesentlig rolle i fremstillingen av de to helgenene i deres officier. Et typologisk forhold i streng filologisk forstand forbinder to historiske fakta, to historier eller to sammenhenger med hverandre som er skilt gjennom tid: typus og antitypus.²²³ Funksjonen av typologien er å øke betydningen av helgenene med å innlemme den i en storartet tradisjonssammenheng. I Olavsofficiet blir Olav sammenlignet med hellige Job.²²⁴ Job er en rettskaffen mann i Det gamle testamentet som fryktet Gud og som unngikk alt vondt. Han blir i flere omganger testet av Gud gjennom ulike prøver. Job takler de første prøvene veldig godt når han mister alt han eier og elsker, men når det er han selv som blir utsatt for kroppslige plager svikter hans tro og han begynner å tvile. Han fører samtaler med sine nærmeste venner før Gud griper inn og stiller spørsmålsteget ved Jobs tvil og Job ender opp med å følge Gud igjen, noe som resulterer i at han blir flere ganger så rik som han i utgangspunktet var.²²⁵ Olav var egentlig hedning, men ble omvendt, døpt og spredte videre Guds budskap. Som Job ble Olav gjennom sine oppgaver også satt på prøve av sine motstandere. Han viker aldri fra sin vei med Gud, opplevde suksessen av sine kristningsaktiviteter og til slutt berømmet med martyriet.

Karl blir i Karlsofficiet sammenlignet med både Elia og Moses. Moses og Elia er de to profetene som Jesus og hans disipler får treffe i Matt 17: 1-13. Elia var en profet som vi kan lese om i første og andre kongebok. I 1. kong 18: 1-46 står det om hvordan Elia konkurrerte med Baal-profetene om hvem som Gud som fikk bålet til å begynne å brenne. Elia sin Gud er den som får fyr på bålet og Elia får Baal-profetene ført ned til elven og får de drept.²²⁶ Moses blir henvist til både gjennom mirakelet hvor han får det til å flomme frem vann (som nevnt under 3.1) og i verset i til samme responsorium 5:

skjebne, gjorde ikke noe gutteaktig, foraktet verden, unngikk verdslig eiendeler, og fulgte Kristus, som han elsket. V. Imens han holdt høyt rettferdigheten til de gudommelige lover, viet han seg til Gud som velbehagende offergave.

²²² Deutz og Deutz, 2002, 1Va2: Vokst opp under englenes kjærlige omsorg, blir krigeren, da han er opphøyet, matet med himmelsk brød. - Angelici cultus / dulcedine miles adultus / dum sublimator / celesti pane cibatur.

²²³ Hankeln, 2014a, 199.

²²⁴ Job. 1-42.

²²⁵ Job. 1-42.

²²⁶ 1.kong 18: 1-46.

V. Quui moysi oraculo / templum non urentem / vidit ignem in tabernaculo / celos tangentem.

V. Han så – like som Moses i visjonen – tempelet som ikke brant, han så ilden i tabernakelet som berørte himmelen. (Deutz og Deutz, 2002, Mr5v)

Her blir Mirakelen i Aniane sammenlignet med Moses og tornebusken.²²⁷

Olav blir sammenlignet med Job i responsorium 3, hvor han blir fremstilt som en som ikke var redd for enorme folkemengder eller slektingers hån:

R. Iustus vero ut leo confidens, absque terroris erat; et iuxta exemplum sancti lob, non expauescebat ad multitudinem nimiam; nec despecito propinquorum terrabat eum.

R. Den rettferdige mannen var i sannhet som en løve, selvsikker og fryktløs, og etter den hellige Jobs forbilde var han ikke redd for den enorme folkemengden, og slektingers hån skremte ham ikke.

(Pedersen, 2015, Mr3)

Olav blir sammenlignet med personer som i Det gamle testamentet var rettskafne og som i hovedsak alltid fulgte Guds veier. De kunne tvile, men kom tilbake til Gud og vi får ikke noen henvisning i Jobs bok om vold og krig.

Moses og Elia, som Karl sammenlignes med, er derimot begge med i store voldshendelser. Elia, som nevnt over, dreper Baal-profetene og Moses med sine tilhengere som dreper alle som ikke fulgte Gud eller deres bygging av gulloksen i ørkenen.²²⁸

I miraklene i Olavslaudes finner vi også linker til evangeliene. Både Matteus og Lukas forteller om hvordan døperen Johannes, mens han sitter i fengsel, sender sine disipler til Jesus for å høre om han er Messias. «Og han svarte dem: «Gå og fortell Johannes hva dere har sett og hørt: *Blinde ser, lamme går, spedalske renses, døde står opp*, og evangeliet forkynnes for fattige. Og salig er den som ikke faller fra på grunn av meg.»²²⁹

Olav utfører blant annet de samme miraklene: i La1 får en blind mann synet tilbake, i La3 og La5 blir en voldsomt sammenkrøket og en livløs lemmer helbredet.²³⁰ Som nevnt tidligere

²²⁷ Deutz og Deutz, 2002, 302, 230-231.

²²⁸ 2. Mos 32:1-29.

²²⁹ Luk 7: 18-23. (Matt 11: 1-6.)

²³⁰ Peterson, 2015, La3: Ad sepulchrum sancti pernoctans, enormiter contracta mulier integre reddita sanitati, leto vultu et alacri animo ad propria remeavit. – En kvinne som var voldsomt sammenkrøket, tilbrakte en natt ved den helliges grav, fikk full helbred tilbake og vendte hjem til sine med smilende ansikt og glede i sitt sinn. La5: Quidam sacerdos, truncatis membris exanimis, imploravit opem martyris gloriosi; moxque sanctus in sompnis ei apparuit et subito plene sanitati restituit. – En viss prest med kvestede, livløse lemmer bønnfaldt den ærerike martyren om hjelp; og helgenen viste seg snart for ham i en drøm og gav ham straks igjen full helbred.

blir Olav fremstilt som *Christus Domini* – antitypus Kristi. Denne sammenligningen er med på å bygge under Olavs legitimering til denne tittelen.

V. Avsluttende konklusjon

Diskusjonen ovenfor har vist at fremstillingen av kongene i sine officier passer inn i de delene av datidens kongeideal som vi har sett på. Idealet *rex iustus* var det første som ble presentert og vi har sett på hvordan for eksempel Olav og Karl sine invitoriumsantifoner står i tråd med denne idé-horisonten. Dette sammenlignet med hvordan de begge utøvde sitt embete som en tjeneste i Guds sted. Dette så vi også i Olavs Mr7v hvor kongens motstand ble satt i sammenheng med hans forhold til Gud og Olavs motstand ble vist som identisk med Guds motstand. Både Olav og Karl blir fremstilt som sterkt engasjerte i å spre den kristen tro. Dette blir derimot vinklet på to forskjellige måter. Mens Karl sprer Kristendommen gjennom krigføring og vold gjør Olav det gjennom hans og hans presteskaps ord. Karakteristisk er at hos Olav kom folket løpende til dåpen og kristendommen (Mr5), mens hos Karl er de beseirede fiender som får troen påtvunget (Mr4).

Mr4 viste også den barmhjertige Karl, han som sparte de som konverterte til kristendommen; «vinnere og de beseirede ble venner». Karl viste også barmhjertighet overfor sine undersåtter i for eksempel Mr5 hvor skaffet de vann, slik som også Moses, lederen til folket Israel, hadde gjort. Olavs barmhjertighet og mildhet vises iblant annet Ma2 hvor han beskrives som god av natur. Generelt i officiet blir han aldri beskrevet som utøver av vold, faktisk sitter man med et inntrykk av at Olav ikke utøvde vold i sin levetid i det hele tatt. I tråd med *rex iustus*-tanken å «strebe for evig lykke for sine undersåtter» gjør både Olav og Karl dette, ifølge deres officier, men på to vidt forskjellige måter. Olav nøyde seg ikke med egen frelse, men arbeidet for at også hans undersåtter skulle få frelse (Ma7). I et slags korstog gjenopprettet Karl patriarkatet i Jerusalem og skaffet Kristusrelikviene til Aachen-kirken. Om episoden hvor han i løpet av et felttog i Spania ofret sine soldater til Kristus, noe som førte til at de ble kronet med martyriet (Ma6), kan regnes som «streben for evig lykke for sine undersåtter», er derimot et åpent spørsmål.

Både Olav og Karl blir i tillegg fremstilt som ydmyke. Olav som ydmyk finner vi blant annet i Mr1 hvor han var innsatt i kongeverdighet samtidig som han var fattig i ånden. Karl forkastet i 1Va3 «de alminnelige intriger av menneskelig stolthet». (Her gjenkjenner vi idealet vi har sett i Kongespeilet av Sedulius Scottus). De vises begge som beskjedne og nøkterne herskere. Til slutt som en del av *rex iustus* begrepet blir Karl fremstilt som en hersker som fulgte både de verdslige og de religiøse lovene. 1Va5 viser til hvordan Karl fulgte Kristi lover, mens Mr3 viser til de verdslige. I Olavsofficiet derimot finner vi kun henvisning til hvordan Olav fulgte Guds lover i Ma6, vi finner ingen direkte henvisning til de verdslige lover.

Det meditative/ettertenksomme aspektet kommer tydelig frem hos Olav i Mr1, men blir ikke fremstilt hos Karl. Forakten til jordlig rikdom kommer derimot tydelig frem hos de begge. Olav fant æren ved et jordisk kongerike verdiløst (Mr1) og hos Karl ble det sunget at han vokter seg mot rikdom og unngikk verdslige eiendeler (1Va1 og Mr1). Deres apostoliske rolle er også fremtredende i begge officiene, men blir igjen fremstilt på svært forskjellige måter. Olav blir beskrevet som apostel som utførte evangelistenes embete ikledd Paulus' metaforiske rustning og hjelp. Dette gir henvisningen til at Olav ikke er en voldelig apostel. Karl derimot var en apostel gjennom sverdet (apostel av sakserne), som viser til hans mest brutale handling under sin regjeringstid i et svært idealisert lys.

St. Olav og St. Karl passer også inn i militia Christi begrepet, som vi så er dette et begrep som har hatt varierende innhold gjennom historien. En av definisjonene handlet om den som kunne stå imot et angrep fra djevelen og som var klar til å gå i døden for sin tro. Spesielt Olav passer inn i denne beskrivelsen som gikk til kamp for sin tro og gjennom den gjennomgikk martyrdøden. Selv om Karl liturgisk ble dyrket som bekjenner blir han kalt «martyr gjennom sin streben og sitt arbeid» (2Vr og 2Vam). Dette vil si at Karl ikke gjennomgikk selve martyriet, men skal ha arbeidet like hardt som de som gjorde det, og hadde gjort seg fortjent til det. Det å ikke være opptatt av verdslige anliggender blir også her trukket frem som en viktig egenskap, noe både Karl og Olav hadde.

Fremstillingen til begge herskerne passer derfor i stor grad inn i den større rammen av kongeidealet vi har sett på i denne oppgaven. Det er derimot store forskjeller på hvordan de blir fremstilt for å få frem varianter av dette kongeidealet. I officiene blir disse variantene fremstilt slik mennene bak hvert enkelt officium ønsket det. Dette kommer frem gjennom de politiske tendensene vi ser i sangtekstene.

Både Olavsofficiet og officiet til Karl den store ble skrevet gjennom arbeid for å artikulere og legitimere makt. I Norge arbeidet kirke og kongemakt sammen mot et felles mål, med Skakke og Erlendsson i spissen. Erkebiskop Øystein og Erling Skakke ønsket å styrke Magnus Erlingsson sin posisjon som fremtidig konge og legitimere hans makt som etterfølger av Olav den hellige gjennom Sigurd Jorsalfare. Erkebiskop Øystein ønsket også å utvide reformprogrammet og dermed kirkens selvstendighet. Begge hadde et mål om å øke sin utstrekning av makt og så et samarbeid som beste løsning. *Historia Olavi* ble til i dette maktvakuemet, noe officiet bærer preg av.

Salvingen av Magnus i 1163 ga ham en religiøs legitimering av makten. Gud støttet nå Magnus, og hans motstandere kunne bli lyst i bann av både paven og av Gud om de skulle gjøre

forsøk på å angripe ham. Dette blir også fremstilt gjennom Olavsofficiet slik vi så under rex iustus begrepet. Magnus var i slekt med St. Olav, og som vi så under III.3.2.3 definerer Mr7v motstanden til St. Olavs blodslinje og arv. Denne linjen går Magnus inn under, og hans fiender vil derfor også være fiender av St. Olav og av Gud. I privilegiebrevet påtar Magnus seg oppgaven som Olavs ridder og han tar riket i len av ham. I den forbindelse forplikter han seg selv til å opptre som rex iustus. Gjennom dette samarbeidet har også kristningen fått et stort fokus, men kristningen utføres med ord og ikke med krig og vold. Olav blir fremstilt som en konge som forener det verdslige og det geistlige. Han gjenspeiler kongeidealet til den norske kirken i tiden hvor det var tett samarbeid mellom Erkebiskop Øystein og Erling skakke.

I motsetning til Erlendsson og skakke sto Barbarossa i en politisk kamp mot paven i Roma. Barbarossa forsøkte å kontrollere sitt imperium i en krisetid i etterkant av investiturstriden. Paven og kirken hadde arbeidet for mer kontroll over eget styre, noe som svekket Barbarossas maktposisjon.

Karlsofficiet ble til under Barbarossas forsøk på å legitimere egen makt ovenfor paven, støttet av en internasjonal allianse. Dette ser vi spor av i officiet. For eksempel er Karls legendariske tur til Konstantinopel og Jerusalem med på å legitimere Barbarossas innsats i å reetablere suverenitet over Roma. Vi har også sett på hvordan Barbarossa selv utførte translasjonen av Karl den store, noe som var med på å legitimere hans posisjon blant de geistlige. Som vi så under III.1. stammet ikke Barbarossa fra Karl den store, men gjennom Officiet og Karlskulten får han likevel legitimert sin makt. Han får også styrket Karls posisjon som helgen ved å knytte Mariakirken i Aachen og Karl tettere sammen. Kirken i Aachen fikk sin posisjon som kirken over alle kirker takket være tilknytningen til Karl og relikviene som han hentet hjem til Aachen. Samtidig fikk Karl sin posisjon som helgen gjennom kanonisasjonen i den samme kirken. Vi ser et innfløkt forhold som videre er med på å styrke posisjonen til Barbarossa. Karl blir fremstilt som miles Christi i maktpolitisk forstand. Officiet gjenspeiler Barbarossas forståelse av maktpolitikken som religiøs legitimert gjennom Karl og hans mirakler, samtidig som utvidelsen av kristendommen rettfærdiggjør den keiserlige erobringspolitikken.

Her har vi sett at begge helgenene ble brukt for å legitimere makt og at gjennom arbeidet med å skaffe seg større legitimitet søkte begge makthaverne støtte fra kirken. Både Barbarossa og Skakke lente seg også på makt som gikk i arv, og ønsket å fremheve sine egne eller sine etterkommeres posisjoner. Vi ser også hvordan både Nidaros og Aachen har fått en spesiell

betydning takket være St. Olav og St. Karl. Spesielt Nidaros har beholdt den posisjonen frem til den dag i dag.

Appendix 1 – Innholdet i Karlsofficiet²³¹

1. Vesper

A. Regali natus de
A. Angelici cultus dulcedine
A. Sacros effectus virtutis
A. Iustite palma fidei
A. Nec mundi terror
H. O rex orbis
R. Te secutus miles V. Qui dum orat Gloria p.
Am. O spes afflictis

Matutinen

i. Supplex exora dominum Ps. Venite exultemus (Ps.94)

1. Nokturn

A. Iuxta sanctarum rivos Ps. Beatus vir (Ps1)
A. Visio monstrata regi Ps. Quare fremuerunt (Ps2)
A. Qui Constantino veniens Ps. Domine quid multiplicati (Ps3)

Versiculus

R. Francorum gemma Karolus V. Divine legis amplectens
R. Tota poscente Francia V. Vitiorum triumphator in
R. Secularis potentie Cesar V. Agonizans viriliter cuncta Gloria p.

2. Nokturn

A. Martyrii signum renovatur Ps. Cum invocarem (Ps4)
A. Quam bonus et fortis Ps. Verba mea (Ps5)
A. Quos Christus donat Ps. Domine dominus noster (Ps8)
R. Fusa prece mentis V. Leone fortior sed
R. De petrarum duricia V. Quid Moysi oraculo
R. Divino clipei super V. Et totidem iuvenes Gloria p.

3. Nokturn

A. Ethereum rogem lignum Ps. In domino confido (Ps10)
A Cuius odor late Ps. Domine quis habitabit (Ps14)
A Dum presul plorat Ps. Domine in virtute (Ps20)
R. O quam felicitas V. Inter multa Constantini
R. Letare pia mater V. Cuius labore impensa
R. Glorioso Christi confessor V. Ut post huius Gloria p.

Laudes

A. Precinctus fortitudine et
A. Iubileums altissimo in
A. In deserto dum
A. Passionis dominice venerates
A. In cythara et
Ab. Sol defectu Iuna

2. Vesper

A. Dissolutus in corpore
R. Confessor obsequio Cesar V. Ut nos a Gloria p.
Am O dei sacer

²³¹ Basert på Håndskrift 20 fra Aachen Marienstift..

Appendix 2 – Innholdet I Olavsofficiet²³²

1. Vesper

A. Sancte martyr domini olaue. Ps Laudate pueri (Ps.
A. Sancte martyr olaue Ps. Laudate dominum omnes gentes
A. Sancte martyr olaue Ps. Lauda anima
A. Sancte olaue martyr Ps. Laudate dominum quoniam bonus
A. O beate pater Ps. Lauda ierusalem
R. Miles christi V. Ut celestis
Am. Adest dies leticie Ps. Magnificat

Matutinen

i. Magnus dominus Ps. Venite exultemus (Ps.94)

1. Nocturn

A. Regnante illustrissimo Ps. Beatus vir (Ps.1)
A. Rex autem ille Ps. Quare fremuerunt (Ps.2)
A. His evangelice Ps. Domine quid multiplicati (Ps.3)
R. Jn regali fastigio V. Sordebat ei
R. O quantus fidei feruor V. Multos habebat
R. Justus uero ut leo V. Offerebat se Gloria p.

2. Nocturn

A. Purificatus igitur Ps. Cum invocarem (Ps.4)
A. Consepultus christo Ps. Verba mea (Ps.5)
A. Cauebat uehementer Ps. Domine dominus noster (Ps.8)
R. Jtaque deuotissimi V. Jhesu bone
R. Confluebant V. Confusi erant
R. Florebat enim fides V. Exultabat rex Gloria p.

3. Nocturn

A. Nec propria Ps. In domino confido (Ps.10)
A. Nouo rerum ordine Ps. Domine quis habitabit (Ps.14)
A. Predicationis gratia Ps. Domine in virtute (Ps.20)
R. Deuenerat martyr christi V. Hij ergo collecto
R. Ergregius martyr V. Jn ammiratione
R. Rex inclitus V. Felici commercio Gloria p.

Laudes

A. Post mortem martyris Ps. Dominus regnauit
A. Implorata ope
A. Ad sepulcrum
A. Adolescens
A. Quidam sacerdos
Ab. Jmperator grecus Ps. Benedictus

2. Vesper

A. Jurauit Ps. Dixit dominus
R. Ciues apostolorum
Am. Beati eritis Ps. Magnificat

²³² Etter Gjerløw, 1968.

Litteraturliste

Andresen, Rosland, Ryymin, Skålevåg (2015) <i>Å gripe fortida innføring i historisk forståing og metode</i> , Oslo: det norske samlaget.
Anton, H.H (2006). <i>Fürstenspiegel des frühen und hohen Mittelalters</i> . Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
Bagge, S. (2013) <i>Europa tar form, år 300 til 1350</i> . Oslo: Cappelen Akademisk forlag.
Bauer, S.W. (2010) <i>The history of the medieval world, from the conversion of Constantine to the first crusade</i> , New York, London: W.W.Norton & Company
Bennet, M. (2002) Military Masculinity in England and Northern France c. 1050-c.1225, I Hadley, D.M. <i>Masculinity in Medieval Europe</i> , Baskerville: Antony Rowe Ltd, Eastbourne.
Bibelen.no, bibelen 2011.
Bibliothèque nationale de France. Département des manuscrits. Notice de Catalogi, Fonds Latin 14816, 1300-tallet: https://gallica.bnf.fr/services/engine/search/sru?operation=searchRetrieve&version=1.2&query=%28gallica%20all%20%22latin%2014816%22%29%20and%20dc.type%20all%20%22manuscrit%22&lang=fr&suggest=0
Blume, C. og Dreves, G.M.. (1897) <i>Historiae Rhythmicæ Liturgicæ Reimofficien des Mittelalters, fünfte Folge aus Handschriften und Eiegendruckten</i> , Leipzig: O.R. Reisland.
Boynton, S. (2011) <i>The practice of the bible in the middle ages, Production, Reception and Performance in Western Christianity</i> , New York: Columbia university press.
Charlton T. Lewis, Charles Short, A Latin Dictionary, <i>Iustus</i> : http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0059:entry=justus , hentet 02.05.2019.
Deutz, H. og Deutz, (2002) <i>Die Aachener „Vita Karoli Magni“ des 12.Jahrhunderts</i> , Siegburg: Verlag Franz Schmitt.
Erdmann, C. (1977) <i>The origin of the idea of crusade</i> , oversatt av Baldwin, M.W. og Goffart W. New Jersey, Guildford, Surrey: Princeton University press.
Fassler, M. (1993) <i>Gothic song, Victorine Sequences and Augustinian Reform in Twelfth-Century Paris</i> , Cambridge: Cambridge University Press.
Georgi, W. (1990) <i>Friedrich Barbarossa und die auswärtigen Mächte, Studien zur Außenpolitik 1159-1180</i> , Frankfurt am Main: Verlag Peter Land GmbH.
Gjøløw, L. (1968) <i>Ordo Nidrosiensis Ecclesiae</i> , Oslo: Universitetsforlaget.
Gjøløw, L. (1979) <i>Antiphonarium Nidrosiensis Ecclesiae</i> , Oslo: Kirstes Boktrykkeri.
Gunnes, E. (1996). <i>Erkebiskop Øystein, statsmann og kirkebygger</i> , Oslo: Aschehoug.
Hankeln, R. (2001). "Properization" and formal changes in high medieval saints' offices: the offices for Saints Henry and Kunigunde of Bamberg, I <i>Plainsong and Medieval Music</i> , 10, 1, Cambridge University Press, s.3-22. https://doi.org/10.1017/S096113710100002X
Hankeln, R. (2007a). 'Ars musica/ ars sacra/ ars politica. Questions about the representation of political power in the offices of St. Henry II.', i: Hiley David (ed.), <i>Ars musica, musica sacra</i> , Tutzing (Regenburger Studien zur Musikgeschichte, 4), 19-27.
Hankeln, R. (2007b) Texting Techniques in St Olav's Augustine-Responsories. I Terence Bailey og László Dobszay (ed) <i>Studies in Medieval Chant and Liturgy in Honour of David Hiley</i> . Ottawa: Institute Of Medieval Music. s. 275-293.
Hankeln, R. (2008) Liturgi og Sjangrer, i Roman Hankeln, <i>Musv1011, Musp4113 Musikkhistorie 1 Middelalder til renessanse</i> , Tapir akademiske forlag, Trondheim, ex10 og ex14.

Hankeln, R. (2010). Schwerter und Pflugscharen: Zum Reflex des Geschichtlichen in der liturgischen Einstimmigkeit des Mittelalters, I: Kleinertz, R. Flamm, C. Frobenius, W. <i>Musik des Mittelalters und der Renaissance</i> , Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag.
Hankeln, R. (2011) Eystein's liturgy and its European music, Tore Iversen, (ed.), <i>Archbishop Eystein as legislator. The European connection</i> , Trondheim: Tapir, 133–157.
Hankeln, R. (2014a) Intertextual strategies in the chants of medieval saints' offices. (Historiae) Marek Thue Kretschmer. <i>La Typologie biblique comme forme de pensée dans l'historiographie médiévale</i> . Belgia: Brepols Publishers
Hankeln, R. (2014b) Reflections of war and violence in early and high medieval saints' offices', <i>Plainsong and Medieval Music</i> , 23, 1, 5-30. Cambridge University Press. Doi: 10.1017/S0961137113000181.
Hankeln, R. (2015) CD-hefte I Pedersen, J. (produsent), <i>Historia Sancte Olavi</i> , Oslo: LAWO Classics
Hankeln, R. (2016) Music and its significance for the articulation of history in twelfth-century Scandinavian Historiae for sainted rulers, Mia Münster-Swendsen, Thomas K. Heebøll-Holm og Sigbjørn Olsen Sønnesyn, (eds.), <i>Historical and intellectual culture in the long twelfth century. The Scandinavian connection</i> , Durham, Toronto. s. 148–165.
Hankeln, R. (2018) Singing the dream king: ideal monarchy and its articulation in St. Olaf's Historia, Under produksjon.
Harper, J. (1991) <i>The forms and orders of Western liturgy from the tenth to the eighteenth century. A historical introduction and guide for students and musicians</i> , Oxford: Clarendon Press.
Heffernan, T.J. og Matter, E.A. (2001) <i>The liturgy of the medieval church</i> , Kalamazoo, Michigan: Medieval Institute Publications.
Hehl, E.-D. (1980). <i>Kirche und Krieg im 12. Jahrhundert</i> . Hiersemann.
Helle, K. (1974). <i>Norge blir en stat 1130-1319, Handbok i Norges historie bind 3</i> . Bergen/Oslo/Tromsø: Universitetsforlaget.
Helle, K. (1995). <i>Aschehougs Norgeshistorie 3, Under kirke og kongemakt 1130-1350</i> . Oslo: Aschehoug & Co.
Helle, Knut. (2009, 13. februar). <i>Erling Ormsson Skakke</i> . I Norsk biografisk leksikon. Hentet 26. april 2019 fra https://nbl.snl.no/Erling_Ormsson_Skakke
Henriksen, P. (red) (1996) confessores, <i>Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon Bri-Dek</i> . Oslo: kunnskapsforlaget, H. Aschehoug & Co. A/S og A/S Gyldendal Norsk Forlag.
Henriksen, P. (red) (1997) Martyr, <i>Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon Lx-Naq</i> . Oslo: kunnskapsforlaget, H. Aschehoug & Co. A/S og A/S Gyldendal Norsk Forlag.
Hiley, D. (1995). <i>Western Plainchant, A Handbook</i> , Oxford: Clarendon Press.
Hoffmann, E. (1994) Politische Heilige in Skandinavien und die Entwicklung der drei nordischen Reiche und Völker, I Jürgen Petersohn, <i>Politik und Heiligenverehrung im Hochmittelalter</i> : Jan Thorbecke verlag sigmaringen
Iversen, G. (2000) Transforming a Viking into a Saint: the Divine Office of St. Olav, Fassler, Margot E. / Baltzer, Rebecca A. (ed.), <i>The Divine Office in the Latin Middle Ages. Methodology and Source Studies, Regional Developments, Hagiography</i> , Oxford. S. 401–429
Jiroušková, L. (2014). <i>Der heilige Wikingerkönig Olav Haraldsson und sein hagiographisches Dossier. Text und Kontext der Passio Olavi (mit kritischer Edition)</i> , 2 vols. band 1 und 2., Leiden, Boston: Brill.
Kantorowicz, E. (1957) <i>The king's two bodies: a study in mediaeval political theology</i> , Princeton, NJ: Princeton Univ. Pr.
Knape, J. (1984). <i>Zur Benennung der Offizien im Mittelalter. Das Wort „historia“ als liturgischer Begriff</i> , Archiv für Liturgiewissenschaft 26. 305-320.

Kristensen, B.E. (2007) <i>Historisk metode, en indføring i historieforskningens grundlæggende principper</i> , København: Hans Reitzels Forlag
Latin Vulgata Bible: http://www.drbo.org/lvb/chapter/21144.htm
Latowsky, A.A. (2013) The Emperor's Charlemagne, I Anne Austin Latowsky, <i>Emperor of the World: Charlemagne and the Construction of Imperial Authority, 800-1229</i> , Ithaca : Cornell University Press. Hentet 4.26.2019: http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=89df8eb3-94be-45c4-8c43-39a6e9c2e9cd%40sessionmgr120&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=671502&db=nlebk
Levison, W. (1952) <i>Die mittelalterliche Lehre von den beiden Schwertern, I Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters</i> . http://www.digizeitschriften.de/dms/img/?PID=GDZPPN000350729
Lundkvist, s. (1997) 'sankt Olavskultens bakgrund i den europeiska pilgrimskulten', I Lars Rumar (ed), <i>Helgonet i Nidaros. Olavskulten och kristnande i Norden</i> , Stockholm, s. 161-171.
McGrade, M. (1998). <i>Affirmations of royalty: liturgical music in the collegiate church of St. Mary in Aachen, 1050–1350</i> , Vol. 1, Chicago, Illinois.
Mykland, K. (1995) <i>Norges historie Bind 2, Rikssamling og kristning 800-1177</i> , Oslo: J.W. cappelens Forlag A.S.
Nyberg, T. (2000) <i>Monasticism in North-Western Europe, 800-1200</i> . Aldershot, Burlington USA, Singapore, Sydney: Ashgate.
Pedersen, J. (produsent) (2015), <i>Historia Sancte Olavi</i> , Oslo: LAWO Classics.
Pennington, K. (2002) Alexander III (1159-81), I Frank J. Coppa (ed) <i>The Great popes through history an encyclopedia</i> , Westport, Connecticut, London: Greenwood press.
Petersohn, J. (1972) Die päpstliche Kanonisationsdelegation des 11. und 12. Jahrhunderts und die Heiligsprechung Karls des Grossen, I Stephan Kuttner, <i>Proceedings of the Fourth International Congress of Medieval Canon Law</i> , Toronto: Bibliotheca Apostolica Vaticana
PL 26 = Patrologiae Cursus Completus (...), SERIES PRIMA, PATROLOGIAE TOMUS XXVI., S. HIERONYMI, TOMUS SEPTIMUS, PARISIIS (...) 1845. Brukt ble den elektroniske utgaven Chadwyck-Healey Inc., Patrologia Latina Database , 1996.
Reiss, G. (1912), <i>Musikken ved den middelalderlige Olavsdyrkelse i Norden</i> , Kristiania.
Schiffer, R. (2002) Reichkirche, I <i>Lexikon des Mittelalters VII</i> , München: Deutsche Taschenbuch Verlag.
Schwaiger, G. (2002) II. A. III. <i>Lexikon des Mittelalters, band 1</i> , München: Deutscher Taschenbuch Verlag Gmbh & Co. KG.
Skard, E. (1970), <i>Passio Olavi, Lidings saga og undergjerningane åt den heilage Olav</i> , Oslo: Det norske samlaget.
Spindler, M. (1981) <i>Handbuch der Bayerischen Geschichte, Band I, Das Alte Bayern, Das Stammesherzogtum</i> , München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
Struve, T. (2002) Investiturstreit. <i>Lexikon des Mittelalters, band 5</i> , München: Deutscher Taschenbuch Verlag Gmbh & Co. KG.
Szurawitzki, M. (2005). <i>Contra den »rex iustus/rex iniquus«?</i> Würzburg: Verlag Königshausen & Neumann GmbH.
Vandvik, E. (1961) <i>Erkebiskop Eystein som politiker</i> , Trondheim: Nidaros domkirkes restaureringsarbeider ved 800-årsminnet for vigselen av Johanneskapellet.
Waßenhoven, D. (2006) <i>Europa im Mittelalter Band 8, Skandinavien unterwegs in Europa (1000-1250) Untersuchungen zu Mobilität und Kulturtransfer auf prosopographischer Grundlage</i> , Berlin: Akademie Verlag GmbH.

Østrem, E. (2001) *The office of Saint Olav: a study in chant transmission*, Uppsala: Uppsala Univ. Library.

